891.79
S79
0oi1941

М. П. Старицький

ОЙ НЕ ХОДИ, ГРИЦЬКУ, ТА Й НА ВЕЧОРНИЦІ

М. П. СТАРИЦЬКИЙ

ОЙ НЕ ХОДИ, ГРИЦЮ, ТА Й НА ВЕЧОРНИЦІ

Режисерські коментарі
заслуженого артиста УРСР С. М. Ткаченка
(режисера Державного ордена Леніна академічного драматичного театру
ім. І. Франка)

Державне Літературне Видавництво

Київ — 1941

Головрепертkомом УРСР
до вистави дозволено

ОЙ НЕ ХОДИ, ГРИЦЮ, ТА Й НА ВЕЧОРНИЦІ

Драма із давніх часів, народна, з музикою, співами і танцями в 5-х діях

Сюжет взято з народної пісні і народних переказів про Марусю Шурай

1-а дія „Меланки"

2-а дія „На вечорницях"

3-я дія „Лиха рада"

4-я дія „Приворот-зілля"

5-а дія „Несподівана смерть"

ДІЄВІ ЛЮДИ:

Вустя Шурай — вдова, підстаркувата жінка.
Маруся — її дочка, 18 літ.
Грицько Шандура — парубок, з козаків — підпанок.
Дарина — його сестра і молочна сестра Марусі.
Наталка — друга сестра Грицька, 10 літ.
Васько — брат його, хлопчик 6 літ.
Хома — родич Шандурів, підстаркуватий.
Меланка — його баба, стара.
Потап — молодий козак, товариш Грицька.
Галина Шиньова — дівчина з багатої сім'ї.
Дмитро — підпарубочий.
Степанида — паніматка на вечорницях.
1, 2, 3 і 4 парубки.
1, 2, 3 і 4 дівчина.
Баба-знахарка.

Торбанист, десяцькі, люди, парубки і дівчата.

Одіж на всіх стародавня: плахти, намітки, жупани, кунтуші.

891.79
S79
O0i 1941

ДІЯ ПЕРША

Замерзлий ставок, пообіруч хати. Здалеку село. З крутого берега, в глибині, спуск до ставка. Вечір, а далі ніч.

ВИХІД 1

Маруся, Галина, Дмитро, дівчата та діти. Ковзаються і спускаються на санках з горки.

Галина. Ану, хто кого перегонить?

Дмитро. Давай!

Галина. Е, в тебе ноги довгі.

Дмитро. Хіба тут бігти? Он у тебе хоч коротюсенькі, та на підківках.

Галина. Так ставай же разом. Ей, ви, дітвора! З сковзалки геть!

Дмитро. Наталко, набік! (*Сковзається, діти розбігаються, а Наталка підсковзнулась; плаче*).

Наталка. Чого ти штовхаєшся! Ім-м. (*Плаче*).

Дмитро. А чого ти з дороги не збігла?

Наталка. Так я не підбіжу, бо в батьківських чоботях, а-ах!

Дехто. Бідненька, не плач!

Дмитро. Заживе до весілля.

Другі. А ти чого до нас затесався?

Галина. Ішов би на хлоп'ячу сковзалку.

Дмитро. Я з вами щедрувати піду, за міхоношу приймете?

Дівчата. Не треба, не треба, ще покраде все.

Дмитро (*до рябої дівчини*). Не бійся, тебе не вкраду; ти ще Хомі знадобишся, бо вже давно на тебе носом клює.

2 дівчина. Іди к бісу, до родичів твого Хоми

Дмитро. То ж певно вони на твоєму виду горох молотили.

Другі. Та чого це він лається? Проженім цього шибеника!

Починають в нього кидати сніжками, той назад одкида, але дівчата беруть перевагу.

Дмитро. Та стійте! Бо ще вб'єте, то й Меланки не буде у вас.

Дівчата. Не треба нам такої поганої Меланки.

Дмитро. Та я кращий за вас усіх.

Дівчата. Ах ти, харциза! Женіть його! (*Дмитро одступа, одбиваючись. Хлопчик плаче*).

Дмитро. Що ви всі на одного?

Хлопчик. У мене вуха померзли.

Наталка. Насунь шапку.

Хлопчик. Ой, ударили снігом!

1 дівчина. Та йди додому; уже ніч, а вони на сковзалці.

2 дівчина. Ходім до матері, а то ще дадуть прочухана.

З крутого берега на санках спускаються Маруся і Дарина.

Дівчата (*напирають*). Бийте його, бийте!

Дмитро (*упавши*). Рятуйте: ноги перебʼєте!

Маруся. От скажений! Через нього трохи не застряли в заметі.

Дарина. А я аж через тебе перескочила.

Маруся. От я йому!

Дмитро. Та цур вам! І без того досталось! (*Побіг*).

Маруся. А що ж, дівчата, будемо Меланку возити?

Дівчата. Авжеж, авжеж!

Дехто. Он і другі сюди йдуть.

Маруся. От і добре ж! А де ж ми достанемо хлопʼячу свитку й шапку?

Галина. Онде Дмитро, тікаючи, кинув.

Дарина. Чудесно. А хто ж Меланом буде?

Маруся. Хай Галина: вона легесенька.

1 дівчина. А справді, не важко буде возити.

2 дівчина. Так одягайся ж.

Дарина. Та мерщій, бо вже зорі на небі.

Маруся. Дай же я тобі вусики намалюю.

Галина. Та ти мене всю вугіллям обмажеш?

Маруся (*намалювавши*). Ні, ні, не бійсь! (*Одходить*). Гляньте бо, який гарнесенький хлопчисько! Я б зараз закохалася!

1 дівчина. Тільки маненький.

Дарина. А тобі б якого, з верству? (*Сміх*).

Маруся. Ну, запрягайтесь, дівчатка, бо вже час, час! Та підвеземо зараз до Хоминої хати.

1 дівчина. Та цур йому! Такого ідола і зачіпати страшно.

2 дівчина. І шага не дасть. Він відьмак, з чортами знається.

Дарина. Які там чорти? Батьки його здирщики були пекельні. Все село обнищили. Позиче ото батько його гроші кому, а в заставу і чоботи, і корову, і коня — все бере... Не верне чоловік позики — пропала застава! Одного дня не впустить... Або як позиче на відробітки... Ну, вже юшку виварить... Та й він такий.

Галина. А баба його? Та всяк обминає цю відьмацьку хату.

Маруся. Хоч і відьмак, та багатий: побачиш, скільки виправим у нього всякої всячини...

2 дівчина. Та замість червінців чорти повипадають.

Маруся. То тобі подаруємо.

2 дівчина. Спасибі за ласку, візьміть собі у запаску.

Дарина. О, бодай вас! Рушаймо! (*Підвозять до Хоми Галину*).

1 дівчина. Заводь же, Марусе, ти у нас до всіх пісень голова.

Всі (*співають*).

Ой, дзвін дзвонить,
Місяць сходить,
Наш паниченьку -
Перебірничку
Все перебирає.
А що краще — собі бере,
А що бридше — служенькам дає.
Ой, дзвін дзвонить,
Місяць сходить,
Наш паниченьку -
Перебірничку
Подарунків чекає.
Щедрий вечір!
Ой, вийди, господарю,
Із своєї хати,
Паниченька вітати.
Винось, блаватас[1], оксамити,
Добрі наїдки, напитки.
Та винось щиро, без спору,
Щоб не було перебору.
Щедрий вечір!

Галина (*з викриком*). Щедрик-ведрик, дайте вареник, грудочку кашки, кільце ковбаски, а як не дасте — самі поїсте...

---

[1] Блакитна шовкова матерія.

ВИХІД 2

Ті ж і Хома.

Хома. Спасибі, дівчатка, що не минули моєї хати.

Маруся. То мені дякуй, бо я без тебе і щедрувати не хотіла.

Хома. Кепкуєш? Ох, усе кепкуєш.

Маруся. От розпитай, коли не віриш.

Дарина і др. Правда, правда! Там просто гине за тобою, сказано — коха.

Хома. Смійтесь! З посміху люди бувають. Я от такий до вас, що й господи, а ви й добрим словечком не згадаєте.

Маруся. А чом же тебе не згадувати? От і тепер, певно, нашого хлопчика, Мелана, всім наділиш?

Хома. Аякже, якже! Для такого хорошуна нічого не пожалую. (*До Марусі*). А для тебе, зірочко, і птичого молока дістану.

Маруся. Тобто, така до вподоби?

Хома. Перервався б!

Маруся. Що ж, доставай!

Хома. А далі?

Маруся. Серце у мене м'яке, а після птичого молока і зовсім розкисне.

Хома. Е-ех! Куди вже нам!

Маруся. А ти, парубче, не плошай та меду давай, срібла-злота підсипай!

Дарина. Та швидше, бо ніколи!

Маруся — дочка Густі

Народна артистка УРСР, дважди орденоносець Ужвій

Хома. Зараз, зараз. (*До вікна*). Бабусю, бабусю!

Маруся. Ота баба і єсть відьма.

Дівчата. І-і, матінко!

Голос баби. А що там?

Хома. Подавайте сюди, бабусю, книшів, пирогів, ковбас! (*В вікно подають*). А хто у вас за міхоношу?

Галина. Я.

Хома. Наставляй торбочку.

Маруся. А гроші, гроші? Однією свининою не одкаснешся!

Хома. Заспівай но мені, ясочко, то повну жменю одсиплю.

Маруся. О!?

Хома. Далебі! Ось і гроші. (*Вийма повну жменю мідяків*).

Маруся. Давай вперед.

Хома. А не одуриш? Ні? Ну, наставляй пригорщенята! (*Сипле гроші*).

Маруся. Пошануємо, пошануємо! Я для тебе і пісеньку склала. Підхоплюйте, дівчатка. (*Співа*).

Чумарочка рябесенька,
Пригортає злегесенька,
Той мене пече, ріже,
Що не люблю, в вічі лізе;
Той мене порива,
Кого люблю, та й нема.

Хор.

Той мене порива,
Кого люблю, та й нема.

Маруся.

Та ще й пробі гарнесенький,
Як кілочок рівнесенький,
Ніженьки, як цівки,
Брівоньки, як п'явки.
Ніс тільки похилився,
На губу, бач, задивився.

Хор.

Ніс тільки похилився,
На губу, бач, задивився.

Маруся.

На тарілці два лини,
Прийди, серце, прилини,
До струнκого твого стану
Може я таки дістану,
Тільки, орле, не барись,
Тополею розігнись.

Хор.

Тільки, орле, не барись,
Тополею розігнись.

Маруся.

А як же я пригорну
Твою гору — не спину
До серденька щирого
Хорошуна милого.
Бо я дівчина лиха,
Ха, ха, ха, ха. Ха, ха, ха.

Хор.

Бо я дівчина лиха.
Ха, ха, ха, ха, ха. Ха, ха, ха.

Побігли.

ВИХІД 3

Хома сам.

Впродовж цієї сцени здалеку несеться та сама щедрівка жіноча.

Хома (*скажено*). Смієшся? Глузуєш? Ще й других нацьковуєш? І чим я винен, що за батьків мушу поневірятися? Самі вони, породивши дитину, зненавиділи її. Хлопцем ні від кого я й доброго слова не чув; тільки сміх та лайка та бійка виховували мене. Я мусив приймати їх покірно, з сміхом, а в серці кипіла злоба. Доріс я до літ, хазяїном став, а все таки і грішми не здолав купити собі серця,—ну, й зненавидів я усіх! Став ховатися від людей, поки й сивизна вкинулась—та не сховавсь від Марусі. Пройняла вона мене гострим поглядом, вразила ущипливим словом, опалила красою. Вона сміється з мене, а в мене печінки тліють; вона глузує з мене, а моя кров од того ще більше смолою кипить... І невже я її не дістану? Невже розум і гроші не можуть поборотись з красою? Ні, поборемось ще! (*Іде у ворота до себе, але не зачиняє їх зовсім*).

ВИХІД 4

Маруся і Дарина.

Маруся. І де б ті парубки колядували?

Дарина. Не видко щось... А ти до наших не вернешся?

Маруся. Нехай самі... обридло, та й холодно...

Дарина. Не так, кажу, холодно, як скучно.

Маруся. Та таки й скучно самим. Що це твого брата, Грицька, ніде не видко? Слабий, може, чи що?

Дарина. Ні, хвалити бога, здоровий; його ж оце з місяць дома не було: ходив з фурою.

Маруся. Знаю. Так уже буде з тиждень, як він вернувся, а й у хату не плюне, очей не покаже... Не знаєш ти, серце, з якої б причини?

Дарина. Хто його зна... Я й сама помічаю, що брат перемінився... Усе сумний якийсь ходе... часом закине про тебе слово, та немов подавиться...

Маруся. Сердиться б то, чи так?.. Може, не хоче згадувати?

Дарина. Либонь, сердиться.

Маруся. Наговори якісь... Чиї ж бо то штуки?.. Треба довідатись.

Дарина. Та бачиш, серденько, ти сама

часом необачна: жартуєш з усіма ... не пропустиш нікого: то словом ущипнеш, то квітку пришиєш, то пісню зложиш!..

Маруся. Ну, так що ж?

Дарина. А то, що за тобою всі парубки нападом, мов їх трясця трясе!

Маруся. Нехай і трясе, на здоров'ячко, мені байдуже!..

Дарина. Тобі байдуже, а в другого може серце переривається надвоє.

Маруся. Себто мені для вашого спокою в черниці пошитись, чи що?

Дарина. Не в черниці, а вдовольнитись одним.

Маруся. Та ні з ким би й слова промовити? Я не така!

Дарина. Так ото і негаразд... може, через те і брат сумує.

Маруся. Ні, сестрице, Грицько мене зна: коли я полюбила кого, то до смерті не викину з серця... а то, що я весела, жартівлива, то така моя вдача. Я може часами сміюсь і співаю, а у мене тут (*показує на серце*) клекотять сльози.

Дарина. Чого ж тобі журитися? Хороша, як сонце, щаслива... всі за тобою гинуть... А кому другому, так може тільки подушка зна...

Маруся. Ех, голубонько моя, у всякого своє горе! А що братові твоєму нема чого

журитися: не переміню я кого вибрала, хіба сам відкинеться... Тільки й дати посміятись над собою, то краще мені живій у сиру землю лягти..

Дарина. Слухай, Марусе... я б тебе попросила...

Маруся. А що?

Дарина. Давно хотіла... та якось ніяково... трудно!..

Маруся. Та що ж там такого?

Дарина. Знаєш, голубко, я за Потапом... мука моя, погибель вся. Як це лихо мені сталось, і незчулась. Перше, здавалось, і він упадав коло мене, тим і вразив моє серце... а тепер бачу, за тобою гине... Пропаща я!

Маруся. Заспокойся, заспокойся, Дарино! Я так жартувала з ним, як і з іншими; я не знала, що ти його любиш... тепер обминатиму третьою вулицею... Ну, розвеселись же!.. Засмійся, моя квіточка!

Дарина. Та я вже не плачу. Так не чіпатимеш?

Маруся. Та ні, ні! Цур йому! Так оджахну, що й носом закрутить!

Дарина (*цілує Марусю*). Голубочко моя, серденько, рибонько!

Маруся. А ти й сама не потурай журбі; дивись байдуже — сам побіжить. Далебі так!

Дарина. З серцем не справлюсь.

Маруся. Здави та смійся, співай! Ну! Та кинь, їй-богу, лихом об землю. Ну, ну! (*Крутить Дарину*).

Дарина. Та я вже сміюся.

Маруся. Так і слід. Давай краще йому пісню зложимо. Слухай та підтягуй. (*Співа*).

Ой, Потапе, джигуне,
Який ти ледащо:
Зовуть тебе до пана,
Сам не знаєш за що.

Тоді будеш знати,
Як будуть карати,
І на руки, і на ноги
Диби надівати.

Ой, на руки дибки,
На ноги дибиці,—
Оце ж тобі, джигуне,
Гарні молодиці.

А на руки дибки,
На ноги диб'ята,—
Оце ж тобі, джигуне,
Молоді дівчата.

На вулиці не була,
Конопельки терла,
Не бачила джигуна,
А таки не вмерла.

Не бачила джигуна
І журби чорт має,
Нехай же він, волоцюга,
До двох не ходжає!

Маруся (*скінчивши*). Та так йому й справді!

Грицько Шандура

Заслужений артист УРСР Дуклер

ВИХІД 5

Ті ж і Грицько.

Чути здалека пісню.

Маруся. Чи не Грицько?

Дарина. Він, здається, він.

Грицько (*співа спочатку за сценою, а потім два куплети на сцені*).

Добрий вечір тобі, зелена діброво,
Переночуй хоч ніченьку мене молодого.

Не переночую, бо славоньку чую
Та про твою, козаченько, голову буйную.

Добрий вечір тобі, зелений байраче,
Переночуй хоч ніченьку ти волю козачу.

Не переночую, бо ворогів чую,
Що на волю козацьку кайдани готують.

Скінчивши пісню, іде далі.

Маруся. Чи не вгледів, чи не хоче й здороватись?

Дарина. Грицьку, Грицьку!

Грицько. Га? Хто там? Це ти, Дарино? (*Вертається*).

Дарина. Я та ще хтось.

Грицько (*підійшов*). А, здорові були! З різдвом святим! (*Здоровається*).

Маруся. Спасибі... хоч на снігу здибались, а то не знали б може, що сьогодня й свято.

Дарина. Хіба ти у них не був?

Грицько. Та якось... То за сим, то за тим...

Маруся. І то тепер хату трудно знайти.

Грицько. Може кому і легко, коли стежка протоптана.

Маруся. Була протоптана, та либонь хуртовиною занесло.

Грицько. Прошеному гостю прометуть і замети, а непрошений—за татарина здасться.

Маруся. На прошеного гостя треба багато; а ми люди не з перцем, а тільки з щирим серцем: хто прийде — раді, а хто забув — бога ради.

Грицько. Ну, що ж, до бога позиватись не підемо!.. Зоставайтесь щасливі!

Дарина. Та куди ти? Наплескав, що й купи не держиться, та й руша!

Грицько (*іде*). Ніколи, треба додому, діло єсть...

Дарина. Яке там діло у свято? Слухай, вернись! (*Грицько пішов*). Що це з ним? Мов кукольвану [1] наївся.

Маруся (*збентежено*). Не знаю... Зовсім не хоче говорити і дивитись... Закида щось образливе... Зневажа умисне... Наклепи якісь, чи що? Я мушу знати причину. За віщо ж? За віщо?

---

[1] Бур'ян.

Дарина. Я допитаюсь у нього.

Маруся. Так ходім зараз і ми туди; я спитаю його, яка причина, що він цурається мене, що важким духом дише? Нехай по щирості скаже, чим я перед ним провинила? Хто нас розраяти хоче? (*Розстібав кожушок*). Ходім швидше. Душно мені.

Дарина. Ходім, ходім. (*Пішли*).

ВИХІД 6

Хома сам.

Хома (*виходить*). Гаразд, що підслухав: вона закохана в Грицька! А-а! Я добре зробив, що пустив Грицькові про неї жучка. Але треба ще й матері: вона горда, а він ревнивий, завзятий... Розміркуємо, розміркуємо... Грицько, значить, найбільший ворог; його треба здихатися. Але як? Яким способом? Маруся закрутила Потапові голову... то, значить, на Грицька нацькувати. Ех, коли б обох разом до чорта! Зосталась би вона сама собі, без помочі, без поради,— а я б тоді один з щирістю, з приязню... один без суперників... Ха, ха, ха, ха... Ця думка, мов блискавка, ударила мені в голову... (*Замислюється*). Що б його придумати? Яку б пастку поставити? В голові гуде, думки розбігаються...

Йде до хати.

ВИХІД 7

Дівчата, парубки, Потап, Дмитро, потім Хома.

Під час монологу Хоми за лаштунками чути здалеку, як колядують дівчата з одного боку, а з другого — парубки. Обидва хори виходять на кін.

Дівчата (*співають*).

Ой, в ліску, в ліску
Та на жовтім піску.
Ой дай боже!
Там пава ходила,
Пір'ячко ронила.
Святий вечір... і далі.

На кін виходять хлопці, посередині один хлопець несе велику зірку. Зірка прикрашена паперовими кетягами, всередині світиться Вертеп.

Спільний хор.

Застилайте столи,
Та все килимами.
Радуйся!
Ой, радуйся, земле,
Син божий
Народився!.. і далі.

Наприкінці колядки чути гомін.

Дмитро (*за лаштунками*). Ей, ви, ведмедики, жвавіше! Коренний, наляж, орчиковий, звивайсь!

Голоси. Батогами їх, ледачих.

На кін виїжджають санки, запряжені двома ведмедями; на санках сидить Дмитро, одягнений дівчиною: на голові у нього паперовий вінок, осяяний всередині свічкою. Позаду дві кози і хлопці. Процесія під'їжджав до хати Хоми, всі співають.

Хор.

Ой, наша Меланка
Вбрана, як панянка.
Що то люба й мила;
Коси розпустила,
Витріщила очі
Серед глупої ночі.
Ой, чого ж їй дати,
Щоб ушанувати?
Та скидайте з миру
Яець, масла, сиру,
Горілочки жбани
Догодити пані.

Хома (*одчиняє двері*). Спасибі вам, пани-молодці, за честь і за шану.

Потап. А вже й панну привезли до тебе, як намальовану, та таку палку, що й зиму спалить.

Другі. Треба звеличати її!

Хома. Я вам два відра горілки поставлю. Чи згода?

Усі. Згода, згода, спасибі!

Дмитро. А ясній панні, господарю, дай за труди окремо, бо оті ледарі мені не дадуть! Мені хоч трішки та наливочки, хоч піввідра!

Усі. Ой мала мила, мало й запросила!

Хома (*до Дмитра*). Забіжи до мене, як одщедруєте, то дам.

Дмитро. Мені стидно: я дівчина.

Хома. То вишнівки не матимеш.

Дмитро. От наказаніє дівчиною бути, а проте вишнівка дорожча. (*Сміх*).

Хома (*До Потапа*). Я маю тобі щось сказати.

Потап (*до парубків*). Ідіть, я зараз!

Парубки виходять з піснею; вона ще довго розлягається здалеку.

ВИХІД 8

Хома і Потап.

Хома. Стрічали дівчат?.. Не бачив між ними Марусі?

Потап. Стрічали, але Марусі нема: кажуть, додому вернулась, чи що.

Хома. А Грицько з вами?

Потап. Ні, й не приходив.

Хома. Гм!.. Я так і думав.

Потап. Що думав?

Хома. А то, що коли Грицька і Марусі у гурті нема, то, значить, вони десь інде.

Потап. Де ж саме?

Хома. Не знаю, а що вкупі, то напевно.

Потап. А, вона знов до Грицька? Вернувся, каторжний, і знов до його. Ну, попаду їй!

Хома. Стоїть того, голубчику! Ти от краще Грицькові переламай ноги, та одбий печінки, то так.

Потап. Та й Грицькові!.. О, тому собаці я б не знаю що зробив... тільки він здоровіший...

Хома. А ти візьми для помочі товариша за халяву...

Потап (*з жахом*). Щоб шелеснути?

Хома. Хе, хе, хе, хе! Гарячий ти і завзятий. Страх отаких палених люблю, що нікому, мовляв, не спустить, не дасть собі на хвіст наступити. Я не знаю, і як тій Марусі мінять такого козака на слинявого Грицька? Хіба тим, що підпанок? От я й сам його ненавиджу, що такий ще хвалько з нього: похвалявся оце, що насміється з дівчиною над дурнем, тобто над тобою, і що ще й кістки поламає.

Потап (*скажено*). Похвалявся? А, бісова худоба, не животіти тобі!

Хома. Ти тільки не гарячись; лучче тихесенько, зза кутка укусити... вірніше діло, братику, вірніше!

Потап. Та що ж мені робити? У мене аж горить!

Хома. А ти притуши до часу! Гвалтом дівочого серця не візьмеш, а лисицею прокрадешся... Тобі треба, щоб Маруся зненавиділа Грицька... значить, треба інакше повернути...

Потап. Та порадь же мене, братику.

Хома. Та хіба ж ти послухаєш?

Вустя Шурай

Народна артистка УРСР Борисоглібська

Потап. Їй-богу, послухаю: от, щоб я луснув!

Хома. Слухай же: у Грицька, я довідався, закохана Галина Шиньова, і Грицькові вона більше під пару, бо багата і мати Грицькова за неї учепиться обома руками. Коли б сьогодні на складчині була Галина... Вона сусідка ваша, постарайся, а я приведу Грицька...

Потап. Чому ні? Я попрошу...

Хома. А от коли Маруся прийде на вечорниці, то ти не відступайся від неї і не підпускай Грицька; то він тоді удариться до Галини напевно... а це тобі буде на руку ковінька.

Потап. Так, так!..

Хома. А коли він присікається до тебе, то ти ж не встоїш за себе?

Потап. Ого-го! Уже, що б не було, а й горло перетну!

Хома. Гарячий, гарячий! Та тільки на язиці більше... хе, хе, хе! А надалі, то, мовляв, засуну та й далі посуну.

Потап. Побачиш!

Хома. Значить, допік?

Потап. Ірод каторжний! Ну, уже ж або мені, або йому!

Хома. Ох-ох-ох! Так ти ж поведи діло хитро.

Потап. Егеж.

Хома. Для того ти сьогодні Марусі й виду не подай, що сердишся ... розумієш?

Потап. Так, так! Спасибі тобі, братику, за раду.

Хома. А я забалакався та й забув; я давно купив тобі в городі дорожного ножа, що ти прохав, та й забув оддати... ось він, на.

Потап (*роздивляється*). Ха, славний, здоровий! От спасибі, так спасибі!

Хома. Носи на здоров'я!.. Так постарайся за Галину... А вже я поможу тобі добути ті чорні бровки, як віночок, а карі оченьки, як терночок, а станок отой тонкий та хистский... та щоб обняти його, можна увесь світ перевернути!

Потап. О, звичайно! Зараз біжу! (*Побіг*).

Хома. Ха, ха, ха! Поставили вже чортові першу свічку: побачимо, як начадить! (*Швидко йде*).

ВИХІД 9

Дарина, Маруся (ідучи по сцені; Дарина іде, Маруся зостається) і Вустя.

Маруся. Чи це не мати?

Вустя (*співа*):

Поїду по добрій пороші
Пошукати, де хлопці хороші...
Присяду я на замети, молода,
Бо немає, серденько, ні сліда.

Підсковзнулась на льоду я двічі,
Як глянула парубкові в вічі;
А він давай реготатись на весь ріт,
Побий мене трясця вісім літ.

Що ж мені на світі робити,
Що не хочуть хлопці любити;
Ой, зберіться, хлопці, по грошу —
Купіть мені бинду хорошу.

Якщо не купите, то матері вашій хрін! Я й сама собі куплю... Ого-го! Хіба Шандури дочку не вигодувала? Що її, то й моє. Он іще Марусю, дочку мою, за такого встругну, що вам у носі закрутить! Та й дочка ж у мене хороша: нестеменно я! Щоб мене хрест убив, коли брешу. Хто мені сміє не вірити?

Маруся (*підходить*). Мамо! Ходім додому, тут негаразд!

Вустя. Ти думаєш, доню, що я п'яна?

Маруся. Та ні, мамо... я так...

Вустя. Моя зірочко, моя лебедечко! (*Цілує*). Була я в Шандурихи, Грицькової матері.. Трактували мене, ще й як... Он то що!

Маруся. Ходім, мамо, додому!

Вустя. Нехай тобі твоя дома завалиться! На чорта мені дома? Мені і тут весело! Он швидко тебе, голубко, заміж віддам... уже перебалакала і з матір'ю.

Маруся. Мамо, годі про це!

Вустя. Чого годі! Такого зятя доскочу,

що тільки тпрр! та й нікуди! От тоді вже нап'юся! Уже ти, доню, хоч сердься, хоч що хоч, а нап'юся... до прости господи нап'юся... та й уже!

Маруся. Мамо, онде люди йдуть!

Вустя. Начхать мені, доню. Нехай люди знають, який в мене зять.

Маруся. Хоч мене пошануйте.

Вустя. Ото ще! (*Співа*).

Ішов Гриць з вечорниць
Темненької ночі.
Сидить гуска на купині,
Витріщила очі.

Я на неї: гілля-гілля!
А вона й присіла;
Коли б мені не сопілка,
Вона б мене з'їла.

Коли б мені не сопілка,
Та не тая дудка,
Ой, пропала б я навіки,
Сивая голубка!

Дарина. З ким це тітка Вустя співає?

ВИХІД 10

Парубки, дівчата, Галина, Дмитро. Ведмеді везуть на санках Галину й Дмитра, кругом парубки и дівчата.

Парубки (*кричать*). Везіть просто до Степаниди.

Галина. Е, я там не хочу хлопцем бути.

Дмитро. Та й мені хлопцем краще бути.
Парубки. Гля, якась баба танок водить.
Дівчата. Сама танцює, от чудасія!
Парубки. Ану, ходім!
Вустя (*тим часом співа*):

Коли б мені не сопілка
Та не тая дудка,
То пропала б я навіки,
Сивая голубка!

Усі. Славно, славно!
Дарина. Це ж моя мама, ходім додому, он сміються.
Вустя. Не піду. Як його піти, коли тут Мелан і Меланка.
Дарина. А правда, тіточка, славненькі?
Вустя. Горобинятоčка молодесенькі. Заспівайте ж мені, звеселіть! Дарино, серденько, ти ж мені як рідна дитина, вигодувала ж я тебе; попроси їх!
Дарина. Добре, добре!

Дарина заводить, всі підспівують. Дмитро і Галина танцюють, а Вустя з ними пританцьовує.

Дарина.

Як пішла я по суниці у ліс,
Причепився до мене рябий біс.

Хор.

А ти, дівко, не дивись, не плошай
Та червоній сунички збирай.

Дарина.

Він до мене близенько присів
І хотів мені дать відро слив.

Хор.

Дурна була, коли слив не взяла,
Гуляючи смоктала б, смоктала.

Дарина.

Та і я ж не мала, не мала,
На йому ягідки потовкла.

Хор.

Ця навчить і самих молодиць,
Тільки й жалко солодких суниць.

Дарина.

Так і він не взяв кат, не взяв кат,
Замість слив — мені в руки дукат.

Хор.

Ну, дукат, що робити, взяла
І його обняла, обняла.

Загальний танок.

Завіса.

ДІЯ ДРУГА

Середина багатої просторої хати. Піч.

ВИХІД 1

Степанида сама.

Степанида (*порається коло печі і поглядає у вікно*). Що ж це нікого й досі нема? Побігти б, де колядники ті, так мені од печі не можна одскочити, та он ще треба з Хомового барила горілку розлити. А що то я любила оті вечорниці, а надто святками, як була дівчиною. Колядуєш, було, цілісіньку ніч, бігаєш, штовхаєшся, замерзаєш, було, як цуцик, аж щоки побіліють — байдуже! За сміхами, за жартами і морозу не чуєш... А як зберемося потім, було, на складчину, то й хата ходила ходором. Як тільки стіни видержували. Ех, тріщали у мене тини й перелази!

ВИХІД 2

Степанида і Хома.

Хома (*кланяється*). Здорові були, паніматко, з празником, з новим роком!

Степанида. Спасибі!

Хома. Що, принесли горілку?

Степанида. Принесли, принесли!

Хома. Оце ми у вас будемо складчину справляти.

Степанида. А що ж, раді гостям.

Хома. І Грицько прийде.

Степанида. Хіба він приїхав?

Хома. Вернувся ... там Галина за ним, і-і!.. господи, та й він за нею.

Степанида. Та він же за Марусею пропадав? Вони ж любились, як голубів пара.

Хома. Так що ж, любились ... а тепер розійшлися, як чорная хмара. Всяко буває... Може б ви мені що поворожили за Марусю?

Степанида. Тобі? З цим ділом подавайся краще до своєї баби.

Хома. Та я не про те ... а от ви, як захочете, і слівцем більш допоможете, ніж приворотом ... Та я не про себе й дбаю. Потап, бачите, закоханий в Марусю ... так прохав мене ... каже, що половину добра віддасть вам, аби допомогли ...

Степанида. Та Потап славний парубок ...

Хома. Ото ж бо й є! Ви, коли побачите Грицька, то скажіть йому, що уже у Марусі з Потапом діло до рушників доходить.

Степанида. Та це можна.

Хома. Ну, а Грицьку з Галиною допоможіть ... Знаєте, одному слівце, другому слівце — і діло піде, як по масличку!..

Степанида. Та так, так!.. Тільки чого ти за них так клопочешся?

Хома. З приязні, тіточко, голубочко! З приязні: я обох їх — і Грицька і Потапа дуже люблю: славні хлопці! Я їм і грошима допомагаю.

Степанида. Та чула, чула, люди хвалились...

Хома. Коли, тіточко, моїм приятелям допоможете, то я вам і сам так подякую — озолочу!

Степанида. Спасибі тобі, синку!

Хома. Так помагай же, голубочко! А я оце до колядників вернуся... Ви не кажіть, що я забігав до вас.

Степанида. Добре, ходи здоров! Щось не даром Хома крутить! Бреше, певно, що для приятелів... а проте обіцяє озолотити; а коло його можна руки погріти... Та й Потап подякує, це я знаю... І Галина багата. Ну, що ж? Утік не втік, а побігти можна! (*Починає поратися коло печі і вточує у пляшку горілки*).

ВИХІД 3

Степанида і Грицько.

Грицько (*кланяється*). З новим роком будьте здорові!

Степанида. Спасибі! От несподіваний

гість! Сідай же! Яким це вітром тебе занесло?

Грицько. Своїм рідним... Хіба ви вже мене до чужесторонців записали?

Степанида. Та либонь так, бо ти вже десь по світах вештаєшся, а дома не сидиш...

Грицько. З хурою ходив.

Степанида. Що ж заробив?

Грицько. Та копійка яка перепала.

Степанида. Ти дивись там, на чужині може щось заробив чи заробиш, а дома то проробиш.

Грицько. Це ви, матінко, про що?

Степанида. Наздогад буряків, щоб дали капусти.

Грицько. Ви про Марусю? (*Пройшовся*).

Степанида. Може й про неї, може й про другу.

Грицько (*знову сів*). Слухайте, паніматко, скажіть мені про неї щиру правду.

Степанида. Багато казати, та мало тобі слухати.

Грицько (*з усміхом*). Невже вона подала слово Потапу?

Степанида. Чула, що уже й між старими погоджено.

Грицько (*схоплюється і б'є кулаком об стіл*). Ач, гадюка. А як присягалася! Змалку ще. (*Ходить стурбований*). Закохалась би то так?

Степанида. Певно.

Грицько. Чим же він їй приподобався — чи слинявим ротом, чи мишиним вусом, чи своєю дурною макітрою?

Степанида. Вже, значить, чимсь догодив.

Грицько. Ну, догоджу ж і я їй!

Степанида. Та ти не побивайся, Грицьку, може ще знов привернеш її до себе, адже кохала вона тебе перше.

Грицько. Не треба мені її перекупного кохання; нехай вона ним на базарі торгує.

Степанида. Ти б все таки побалакав з нею.

Грицько. Що мені у неї, Христа ради, ласкавого слова прохати? Чи навколішках благати, щоб зглянулась над ошуканим дурнем? Чи п'яти їй цілувати, щоб не міняла мене на слинявого? Не на такого напала. Наді мною не погордує, не потішить пихи! Хто мені раз наступить на ногу — другий раз не підставлю... А! (*Ходить*). Та звідкіля ви взяли, що я побиваюся за нею? Ані! Байдужісінько! Варт вона чого? Хіба тільки й світу, що в вікні? За вікном більше.

Степанида. Оце то правда, що які є дівчатка, як огірочок.

Грицько. Аби хотів.

Степанида. Та от Галина Шиньова. Що то за дівчина! Гарнесенька, жвавесенька, багата! Що ти трусишся? Чи не замерз? Може чарку горілки вип'єш?

Дарина—сестра Гриця

Артистка Рубчаківна

Грицько. Дайте.

Степанида. Зараз! (*Наливає і дає*).

Грицько. Ви і в голову собі не кладіть, що я за Марусею гину... начхав я на неї! (*П'є*). Спасибі! Чи не можна, з ласки, ще одну, бо щось холодно.

Степанида. Пий на здоров'я. Це могорич Хоми.

Грицько. А, мого приятеля? Що, він прийде?

Степанида. Прислав горілку, то певно.

Грицько (*п'є*). Спасибі! Тепер гаразд! А у вас сьогодні Галини Шиньової не буде?

Степанида. Мабуть, з колядниками прийде... А, знати, ти їй в око впав.

Грицько. Був би радий... вона мені самому до вподоби, принаймні, хвостом не ганя на всі боки...

Степанида. О, ця вже не зрадить певно!

Грицько. Правда, не паленої вдачі, що спалахне полум'ям, аж тебе осяє і огріє, а через хвилинку й полетить буйним вітром.

ВИХІД 4

Ті ж і Маруся.

Маруся (*увіходить весела*). Здорові були, паніматко, з святим днем! Що — наших нікого нема?

Грицько, побачивши Марусю, сумно закурив люльку.

Степанида. Сідай, незабаром будуть.

Грицько (*до Степаниди*). Що ж, багато сподіваєтесь? І Потап причвала?

Степанида. О, той конечне.

Грицько (*плюнувши*). Ха, ха, ха, ха! Звичайно, без його і свято не в свято!

Степанида. Та він веселий, його дівчата люблять.

Грицько. Вилюднів, значить?

Степанида. Як ще додати до нього шибеника Дмитра, то, здається, і мертвий не влежав би!

Грицько. Такий то язикатий став? Ха, ха, ха! Хто ж це йому язика розв'язав? Перше, було, мовчить, мовчить, та як бовкне, то мов Пилип з конопель... а тепер, кажете, трохи став не таким дурним?

Степанида. Та ні ж! Він парубок нічого собі — друзяка.

Грицько. Як собака.

Маруся. Я не знаю, Грицьку, з якої ти речі так уївся на Потапа?

Грицько. А, й заступниці знайшлись? Вибачайте, я вас не примітив.

Маруся. Спасибі за ласку.

Грицько. Та знаєте... зайшла річ за таку парсону, що нам уже й підступитися страшно. Ви вибачте вже мене, що насмілився... уразити ваше серце... таке упадливе до благеньких!..

Маруся. Мого серця не чіпай!.. Може воно, справді, дурне... не вміє розпізнати людини, але на зневагу не дається!..

Грицько. Вірно?

Маруся. Побачиш!

Степанида. Та годі вам! Щось таке завели. Чого ти, Грицьку, справді, присікався? Хіба Марусі заказано заступатись за Потапа? Ну, ві і тобі таким здається, а їй другим...

Маруся. Тут не в Потапі діло... а коли чоловік може з доброго дива, з великого чуда ламати усе, не розпитавшись... то такого не слід і шанувати...

Грицько. Ха, ха, ха! Пропащі, значить, ми! Чи нема у нас, паніматко, хустки очі утерти?

Степанида. Схаменись та перепросись краще.

ВИХІД 5

Ті ж, Хома і парубки.

Хома. Вітаймо зразу піснею. (*Співа*):

Ой, у лузі та і при березі
Червона калина.

Хор.

Породила тая удівонька
Хорошого сина.

Хома.

Та було тобі, моя рідна мати,
Цих брів не давати.

Хор.

А було ж тобі, гей, моя мати,
Щастя й долю дати.

Хома.

Розвивайся а ти, сухий дубе,
Завтра мороз буде.

Хор.

Та збирайся, молодий козаче,
Завтра похід буде.

Хома.

Я морозу та і не боюся,
Зараз розів'юся.

Хор.

Я походу та і не боюся,
Зараз уберуся.

Дмитро. Вечір добрий, дайте нам пиріг довгий, а коли скупі на плату, то пустіть хоч у хату.

Степанида. Спасибі, спасибі! Милості просимо! На чім стоїте — сідайте, що принесли — вживайте, нашим гостюванням не гребайте!

Дмитро. Де там гребати — понаставляли з ласки, що й не поїмо. (*Показує на порожній стіл*).

1 парубок. Не журись! На поміч дяка покличемо, то й стіни погризе.

Дехто. Правда, правда! (*Сміх*).

1 парубок. От у нас паніматка щедра, як матка.

Дмитро. Штука? А сини ж які? Один я чого варт?

1 парубок. Що й казать! Сім літ хліб не родився, поки ти на світ появився!

Дмитро. То що ж?

Степанида. Ну, роздягайтесь же, дітки, та грійтесь, певно, померзли.

Дехто. Подубли на гробаки, чисто...

Веселий сміх, хто гріється коло печі, хто тупає; Грицько здоровається з хлопцями. Маруся з деякими кланяється, чутно: „Здоров", „З новим роком", „Як ся маєш?"

Потап (*підходить до Марусі*). Здрастуй, моя кралечко! Спасибі, що прийшла.

Маруся. Нема чого дякувати; прийшла сама для себе.

Потап. Хоч і для себе, а нам утіха.

Маруся. Малий мені в тім клопіт.

Потап. То-то й наше горе! (*Говорить тихо, Маруся понура*).

Хома (*на другім боці кону, до себе*). Маруся тут була з Грицьком. Досадно. (*До Грицька*). Здоров, Грицьку! Що, балакав з Марусею? Порозумілись?

Грицько. Порозумілись, як собака з кішкою.

Хома. Жалко мені тебе, голубчику: якого парубка зацурала.

Грицько. Ет, байдуже!

Хома. Та й то правда; не до пари вона. А що ти, не думаєш після свят на Дін по рибу?

Грицько. Хто його зна. Грошенят обмаль.

Хома. Про це діло можна й поміркувати. (*Ідуть углибину, тихо балакаючи*).

1 парубок. Он Хома вже Грицькові гроші позичає... Закида вудку...

2 парубок. Ну і піде Грицько за вітром. Та й клятий цей Хома. З живого і з мертвого здер би.

Дмитро (*од печі*). Ой, замерзну, замерзну! Уже я коло печі труся та мнуся, половину на себе витер, та нічого не помага: зверху мов і одтав, а всередині самий лід, чиста сковзалка. Дайте, мамо, чого не чого туди влити, щоб розмокло, а то пропаду.

Маруся. А, бідний хлопець. Та порятуйте бо його, справді! На пробі кричить.

Дмитро. Спасибі тобі, Марусечко, що зглянулась!

Дехто. Як за нього, то й заступаються; а нас хіба корчі не беруть?

Хома. Паніматка, котіть барило.

Степанида. Не помруть, хай заждуть трохи: дівчат нема, та й в посудину треба перелити.

Дмитро. Я поможу.

1 і 2 парубок. Куди тобі! Молодий ще, надірвешся... Ось ми до послуги.

Кидаються до Степаниди, сміх, сутолока. Чути голоси: „Не штовхайся", „Барило перевернеш", „Розіб'єш", „Геть к бісу!"

Хома (*тихо до Потапа*). Не дайся ж на посміх.

Потап. Аж очамрів!

Хома (*відходить вглибину й жартує з деякими парубками*).

Дмитро (*його одштовхнула юрба*). Що ж це за розбій! І дівчат катма, і до барила не пускають. Дайте мені хоч насіння на забавку, а то сяду отут та й плакатиму! (*Сідає долі*).

Маруся (*сидючи осторонь, лузає насіння*). Ох, і нещасний! Треба вже його пожалувати; наставляй шапку! (*Сипле, а далі відходить і тихо балакає з Степанидою*).

Дмитро. Ага! Ага! А вам дзуськи!

Дехто. Е, не по правді; давай і нам! (*Одбирають*).

Дмитро. Та ну вас, роздавите!

Грицько. А у вас оце, хлопці, без мене новина сталася.

1 парубок. Яка?

Грицько. Кажуть, що одному молодцеві, у якого дев'ятої клепки бракувало змалку, якась ласкава душа свинячу вставила.

1 парубок. І що ж — прийшлась?

Грицько. Прийшлась акурат... тепер такий балакучий став: одно хрюка!

2 парубок (*набік до хлопців*). Це він про Потапа. (*Сміх*).

Потап (*схоплюється*). Не тільки, кажуть, хрюка, а й сам вибива клепки з лоба тому, хто його зачепить.

Грицько. Цікавий би це свиномордіє здибати! (*Засуває рукава*).

Сміх. За дверима чути веселий дівочий сміх.

Дмитро. Стійте, стійте, дівчата ідуть! Постривайте ж, я їм за данки штуку устругну! (*Бере кочерги й коцюби й підпира ними двері*).

Дехто. Ану, ну!

Двері раптом відчиняються, і все це падає на дівчат.

ВИХІД 6

Ті ж і Галина, Дарина і дівчата.

Галина. А хто це з вас, каторжний? Трохи голови не провалили!

Дехто. То не я, то не я! (*Показують на байдужого Дмитра*).

Галина. Дмитро? Ну, стривай же, шибенику!

Дмитро. І сном, і духом! Е-еге! Не видавати, братці!

Галина. Лови його, сестрички, та нагріємо!

Дмитро. Ой, не буду, не буду! (*Починається біготня й гвалт: „Держи його!“ „Ось він!“ „Тю на вас!“*)

Степанида. Навіжені! Трохи мене не звалили. (*Настила стіл; ставить хліб, пироги, горілку. Маруся їй допомагає*).

Галина (*хоче вдарити Дмитра і налітає на Грицька*). Ось тобі! Ось тобі!

Грицько (*схоплює Галину*). А це за віщо?

Галина. Ой, це Грицько!

Грицько. Е, за помилку треба віддячити!

Цілує її, Маруся на авансцені остовпіла з мискою в руці.

Галина (*засоромившись*). Пусти! Пусти бо!

Грицько. Голубочко, це вже моє таке щастя!

Маруся упустила на діл миску.

Галина (*випручається*). Геть! Помилився в двері.

Грицько. Ні, не помилився, серце!

Хома. І молодець, Грицько, тільки накинув оком дівчину, уже й його!

1 парубок. Забісований.

Маруся (*схаменувшись*). А, так такий ти! (*Уголос*). Потапе, голубчику, підбери оці черепки; я така незручна, мене отой паливода

Галина Шиньова

Артистка Юрівна

штовхнув, я й розбила миску. Не сердьтесь, тіточко, я вам кращу принесу. (*Жартівливо штовха Потапа*). Збирай, збирай, лебедику, я тобі віддячу!

Потап. Для такої зірочки і голки вночі збиратиму!

Маруся (*знервовано жартівлива й весела*). Здрастуйте, сестрички: Дарино, Мокрино, Прісько... (*Цілуються*).

Дарина (*дає хліб і кланяється*). З святою Меланкою будьте здорові! Дай, боже, на той рік діждати і новий рік стрічати!

Степанида. Дай боже! Спасибі!

Грицько щось шепоче Галині, та сміється; він придержав Дмитра, Галина жартівливо б'є його. Хома з Марусею, парубки з дівчатами. Стоїть легкий гомін.

Дмитро. Ні, такого, як оце мені, не дай боже!

1 парубок. Та мовчи вже та диш!

Степанида. Ну, що ж, може вже і по чарці?

Усі. Цитьте, тихо! Діло кажуть.

Хома. Час уже частувати, паніматочко.

Усі. Час, час, ого-го!

Хома. Частуйте ж, щоб часу не гаяти, мовчки; ви дівчат, а я парубків.

Степанида. Та й сількість. А де ж ваша щедрівка?

Дарина. А ось! (*Кладе на стіл всячину*).

1 парубок. Чи ба, як мало!
3 парубок. Ледарювали!

Частують у дві руки і закусюють біля столу. Маруся крутиться і заграє з дівчатами і парубками, найбільше з Потапом; раз-у-раз сміється, дає йому свою чарку; той п'є до парубків. Дмитро тихенько виходить.

Степанида. А ти, Дарино, чому не йдеш?
Дарина. Спасибі, тіточко, не хочу.
Степанида. Чому?
Дарина. В мене голова болить... Певно, додому піду...
Степанида. От-то!
Маруся (*в цей час підносить Потапові маківника*). Хочеш?
Потап. Спасибі! Такої ласки не забуду.
Маруся (*жартівливо*). Бачиш, казала, що віддячу, і віддячила!
Хома (*тихо до Грицька*). Так мені шкода, братику, твоєї сестри; сидить одна бідненька... Потап поводив, поводив, а тепер Маруся закрутила йому памороки.
Грицько. Я йому сьогодні тельбухи відіб'ю. Горілки давай. Коли гулять, так гулять. Галино, за твоє здоров'є. Дарино, випий зі мною горілки та плюнь межи очі кому слід... Давайте співати. Ану, дівчата, підтягайте за мною. (*Співа*).

Ой, ішов я вулицею раз, раз,
Не бачив я Марусеньки в образ!

Ой, ішов я вулицею двічі,
Не бачив я Марусеньки в вічі!

Підійду я під віконце, стукну,
Підійду я під другеє грюкну!

Ой, не стукай, козаче, не стукай,
Іди собі іншої пошукай!

Дмитро (*вскочив в хату з собакою*). Ось, хлопці, дівчата ще свою коляду забули. (*Сміх*).

Парубки. Чому ж ви за хвіст не держали?

Дівчата. Почепіть собі на шию.

Дмитро. Та візьміть же котра. Бачите, як стогне.

Дівчата. Геть, геть! К бісу!

Степанида. Та винеси його на двір. От шибеник!

Дмитро. Ходім, цюцю! Бач, і твої родичі тебе цураються!

Маруся. От проклятий! Постривай же! (*Випиха*).

Хома. Пийте, братці, пийте. Ще два відра ставлю.

Усі. Спасибі. От пан Хома так справив Меланку.

Хома. Хто б побіг по горілку?

Дмитро. За цим і я можу. (*Бере гроші і біжить*).

ВИХІД 7

Ті ж, без Дмитра.

1 парубок. А хто хоче в орлянку?

Дехто. Давай, давай!

На однім кінці сцени збирається невеличка купка; чути голоси: „орел", „решка". Деякі пари розмовляють.

Грицько (*до Галини*). Не віриш хіба, що ти мені люба?

Галина. Не дратуй мене, Гриць.

Грицько. Чому?

Галина. Та ти смієшся, а мені... (*Говорить тихо*).

Маруся. А що ж ви, сестрички, поснули? Давайте танцювати, співати... мені так весело! А що, Хомо, будуть музики?

Хома. Будуть, будуть, моя ясочко!

Маруся. Ох, і потанцюю ж я! З ким же з вас, парубки-козаки, піти горлиці?

Голоси. Зі мною, зі мною.

Степанида. А мене й забули.

Дехто. Не забудемо, не забудемо.

Маруся (*підбіга до столу*). Та годі вам грати. Уже й почали. (*Змішує*).

Хома (*до Потапа*). І як ти йому змовчав за клепку?

Потап. Пожди. Знатиме!

Грицько. Галино, Галино, утни мені якої веселої.

Дівчата. Визволяй!

Галина (*співа й пританцьовує*):

На вулиці скрипка грає,
Бас гуде, вигравае,
Мене мати не пускає
На вулицю погулять.

Хома теж пританцьовує, більш коло Марусі.

ВИХІД 8

Ті ж і Дмитро з барилом, за ним музики.

Дмитро (*співа*):

Ой, дівчина - горлиця
До козака горнеться!
А козак, як орел,
Як побачив, так і вмер. (*Двічі*).

А цур вже тій горлиці,
Коли лихо коїться.
Краще мила така
Звеселить козака. (*Двічі*).

Ой дівчата - зрадоньки,
Нема у вас правдоньки,
А у цім же добрі
Уся правда на дні. (*Двічі*).

Усі пританцьовують: ліворуч Грицько з Галиною, праворуч Маруся з Потапом, загальний танок.

Хома. Ех, гуляй, душа! Рубай метелицю!

Усі. Метелиці, метелиці! (*Приспівують і беруться за руки*).

Ой надворі метелиця,
Чому старий не жениться?
Як же йому женитися,
Будуть люди сваритися.

Маруся (*крутиться з Дмитром. Тихо Потапові*). Візьми Дарину, потанцюй з нею.

Потап (*бере Дарину за руку*). Ходім танцювати.

Дарина (*з плачем*). Геть, не піду!

Потап. Ходім! Ще церемониться! (*Тягне силоміць*).

Дарина (*плачучи*). Пусти! Що ж це, ще й знущається!

Грицько. Яка собака сміє знущатися?

Потап. Та, що кусається.

Грицько. Ти мене вкусиш? Задавлю! (*Кидається*).

Потап. Побачимо!

Коротка боротьба. Грицько подужав й штовхнув Потапа так, що той мало не упав, у боротьбі перекинули стіл; Потап відлетів аж у той бік, далеко.

Дарина (*кидається*). Братику! Що ти! Кинь!

Дехто. Розіймітъ їх!

Потап. А, так так! (*Вихопив зза халяви ножа і ранить Грицька*).

Грицько (*схоплюється за груди*). Ножем вдарив!

Хлопці придержують обох.

Потап. Пустіть.

Грицько. Харциза! Хизується, дурень, що покидьку мою взяв!

Маруся. Ай! (*Зомліла; Хома й Степанида до неї*).

Завіса.

ДІЯ ТРЕТЯ

На авансцені вода й бережок, на йому кладка. Далі тин, за яким під гору іде двір Шураїв. Межи вербами видко нову хату.

ВИХІД 1

Дарина, Галина та дівчата.

Всі (*співають*):

Ой, коли б я, молодая, та крилечка мала,
То б я свою Україну кругом облітала.
То б я свою Україну кругом облітала,
То б я свого миленького по шапці пізнала.
Ой по шапці, та й по шапці, як по голосочку,
Як і в мене, так і в нього брови на шнурочку.

Галина. А холодна вода: от руки посиніли.

1 дівчина. А ти більше три, а то тільки полощеш.

2 дівчина. Ти праником гати, то вже і почервонішають.

Галина. Добре, а ногам все таки холодно.

2 дівчина. А ти хотіла як прати, у сап'янцях чи що?

1 дівчина. Або в панських пальчатках?

Галина. Смійтесь, смійтесь. Добре, що ви звикли...

1 дівчина. Дивись, яка стала ніжна з наймичками.

Галина. А що ж тут такого, коли достатки єсть?

2 дівчина. Достатки достатками, а робити треба й самій, а то так тільки бавишся.

Галина. От напалися, хіба я робити не вмію? Ще й вас за пояс заткну, й на жнивах, й на грабовиці, й на шитті, й на пряжі... От тільки холодної води боюся.

1 дівчина. От що перешиє нас, то певно: усе вишива сорочки, та все хлоп'ячі...

2 дівчина. Певно батькові?

1 дівчина. З лівої щоки.

Дарина. Чого ви соромите дівчину! Яке кому діло, кому б вона не вишивала.

1 дівчина. А надто, коли близькому родичеві.

Дарина. Плещіть.

Мовчать, всі перуть і вибивають в такт праниками.

Дарина (*замисливщись співає*):

Ой, повій, повій,
Та буйнесенький вітре,
Та з глибокого яру,
Ох і прибудь, прибудь
Мій милесенький,
Та з далекого краю.

1 дівчина (*після паузи*). А що, справді Потапа й досі нема?

2 дівчина. Нема. Кажуть, сидить у острозі.

Галина. Завіщо?

2 дівчина. За Грицька, а потім хтось казав, що бачив Потапа, як біг, коли обікрадено Вустю, так той постеріг, що не викрутиться, та й утік.

Галина. Себто, значить, Потап і обікрав?

2 дівчина. Егеж!

Дарина. Неправда, неправда! Потап на таке злочинство не здатен! То, може, друга яка сатана те вчинила, а тепер на Потапа всяк верне.

2 дівчина. А чого б би йому тікати?

Дарина. Тікати? Ти бачила, ти знаєш? Ти знаєш, напевно, що то він тікав? Може по ділу в яке село пішов чи поїхав... А далі, як почув, що на нього всякі падлюки таке плещуть... то й перелякався: з людською злобою не справишся, як напосядуть. А людям що? Їм давай хоч безвинного, аби було на кім помститися.

Галина. Та з якої б речі крав він? Був закоханий...

Дарина. Все злоба та заздрість. Чуже горе за виграшку. Тихий та смирний... утопили, запакували... (*В голосі чути сльози, одходить набік*).

Галина. І чого було Потапа чіпати?

1 дівчина. Я й забула.

ВИХІД 2

Ті ж і Вустя.

Вустя (*спускається з гори з відрами*). Здорові були, дівчата, з суботою!

Дівчата. Спасибі, будьте здорові й самі!

Дарина. Що це ви, паніматко, самі по воду ходите? Дайте я поможу. (*Набирає в відра води*).

Вустя. А кому ж його при нашім теперішнім убожестві робити? Худоба пропала, обікрали... А Маруся ще й досі не оправилась, не хочу її трудити, то й мушу сама поратись.

Дарина. Та вам же їх тарабанити на гору тяжко.

Вустя. Так тяжко, що й спини не розігну. Цілий вік робили та по нитці складали, поки загорювали ту гірку копійку — знають тільки оці руки мозольні та ноги попухлі. Все збивали для дочки своєї, щоб її од нужди, якої ми зазнали, визволити, а от через падіж та лихого чоловіка пішло все життя наше на вітер, і прийшлось нам, немощним, знов трудити свої кості. Ох, коли б ти знала, дитино, як мені тяжко!

Дарина. Як то, тіточко, не знати, коли й в самої того горя, що й не знаю вже, як і ношу його?

Вустя. Та ще й те, Дарино, як зубожіли,—

всі од нас одцуралися: то, було, й двері не зачиняються, а тепер і на вулиці обминають... Один тільки Хома, спасена душа, дай йому господь і на цім і на тім світі, не тільки не одцурався нас, а ще всім допоміг. Без його й пропали б. А то, на що вже рід, та й той одкинувся: все бояться, щоб у них не позичали грошей, все бідкаються... Якось оце пішла я до сестри, Горпини, мірчину, другу на посів гречки попросити — не дала: божиться, що вийшла, а я добре знаю, що півзасіки ще є. Заплакала я та й сказала: бог з тобою, сестро! То й пішла.

Дарина. Чого ви, тіточко, до моєї матері не зайшли? Вона дала б певно.

Вустя. Коли вже рідна сестра побоялася позичити, то як би я зважилась стукатись у чужу хату? та й твоя матір; не тим вже духом вона дише... А брат твій як зобидив Марусю. Вона більш од того й злягла.

Дарина. За батька й матір не знаю, може вони й ганяються за добром... а що на брата, то й не думайте. Йому справді якимсь лиходієм набрехано на Марусю й Потапа...

Вустя. Кому Маруся чим завинила? Кому поперек горла щастя її стало? Після тієї страшної ночі звелась Маруся й тане, мов віск... Ти б, Дарино, хоч би навідалась до неї... вона ж тебе так любить.

Дарина. Ах, хіба я її не любила, як

рідну сестру... тільки вона... та бог із нею... може й їй було гірко? Я тим і боюсь заходити, що сама розплачусь та ще більше жалю нароблю.

Вустя. Не сердься на Марусю, вона така нещасна. А що заплачеш, то нічого; якби і Маруся заплакала, то — мені здається — їй полегшало б; а то мовчить все та куди-небудь встромить очі і не зморгне... Разів з тричі часом гукаєш до неї: „Марусю, Марусю! Об чім ти задумалась?“ А вона й не чує... тільки здригне потім, та й одмовить: „не знаю, мамо!“ Що з нею подіялось, і думок не приложу, а тільки гризе її якесь горе. Ти б, може, зайшла б та розпиталась, дівчина дівчині швидше скаже, ніж матері.

Дарина. Добре, так я зайду. Дайте ж і ці відра вам віднесу. (*До дівчат*). Дівчатка, коли поперете, то візьміть і моє шмаття котра; його небагато. (*Вустя з Дариною відходять*).

ВИХІД 3

Ті ж без Дарини й Вусті.

1 дівчина. Уже правда, що тітці Вусті таке горе, що не дай боже й ворогові пожадати.

2 дівчина. Та й Марусі так жалко.

Галина. Маруся й сама трохи винна...

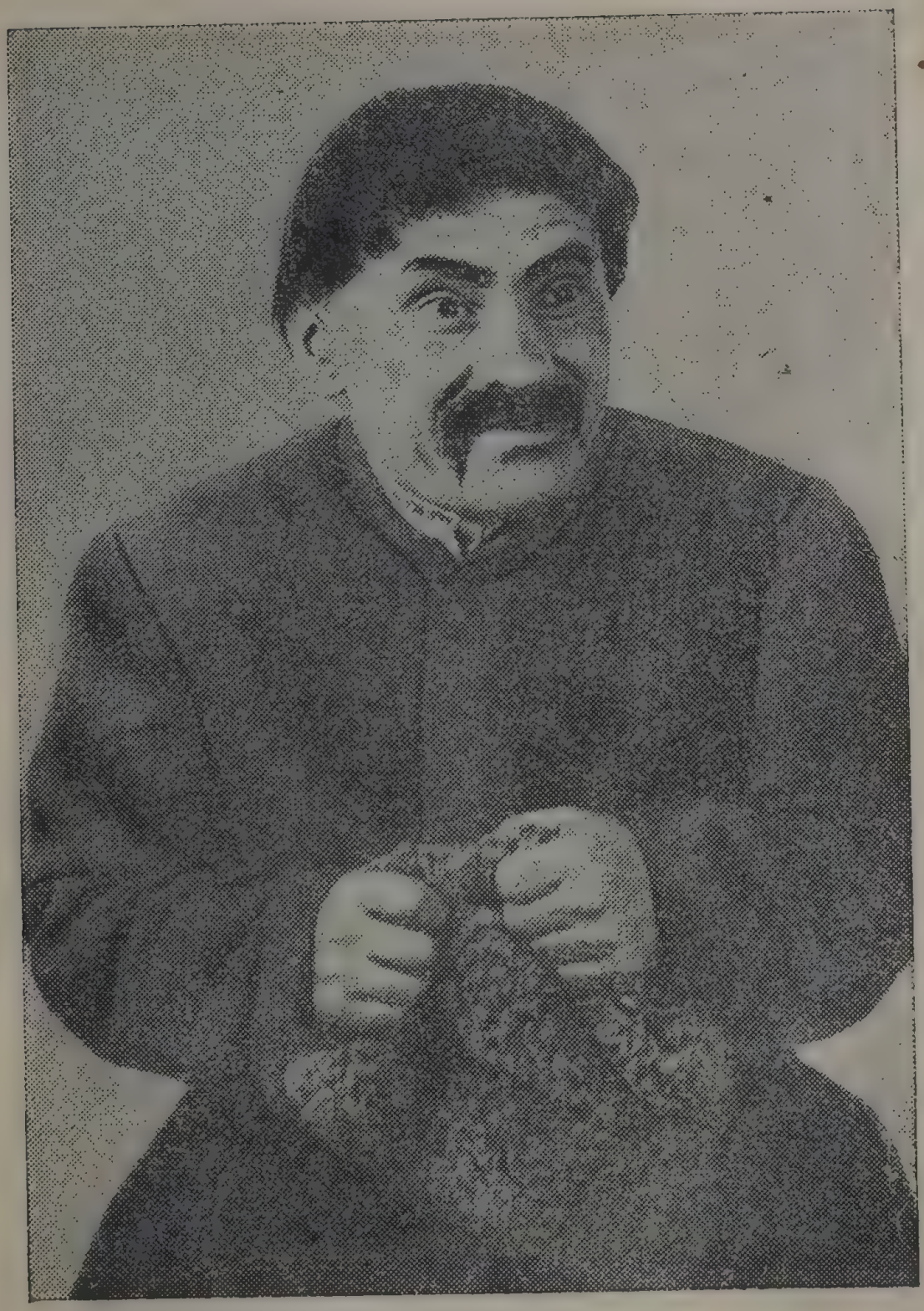

Хома

Заслужений артист УРСР Мілютенко

2 дівчина. Чия б казала, а чия б мовчала! А ти сама негаразд робиш, що одбиваєш від неї парубка.

Галина. Вона сама його відбила.

2 дівчина. Говори, наплели щось з Хомою.

Галина. А мені що Хома? Я з ним нічого не плела... То він тут днює й ночує. Не дарма, певно, вхожа!?

1 дівчина. Авжеж! Побудував би він на свій кошт Шураям хату? Помагав би, коли б не мав користі? До Марусі моститься.

Галина. Щоб Маруся пішла за такого? Мене хоч би зарізали.

1 дівчина. Нашого брата приневолюють!

Галина. Не знаю, у мене батьки не такі!

1 дівчина. Ех, хвалилася верша болотом!.. Ходім, Домахо, додому; вже он і полільниці вертаються! Горпино, Горпино, гов!

Голос (*здалеку*). А чого там?

1 дівчина. Постривай нас!

Голос. Так швидше ж!

Дівчата. Зараз, зараз! (*Одна по другій виходять*).

Галина. Всі на мене за того Гриця... та хіба він запроданий, хіба мені заказано його любити? За віщо ж повинна я від свого щастя відступатись? Якби я справді одбивала од дівчини, то так; він сам пригорнувся до мене, а ту кинув... Кожному хочеться жити...

ВИХІД 4

Галина і Дмитро.

Дмитро (*йде вулицею й приспівує*):

Ой, де ти чула,
Моя, не чужая?
За валом брала льон,
Собака старая.

Ой, де ти була,
Забарилася?
На дірявім мосту
Провалилася.

Ой, біс тебе ніс!
На дірявий той міст,
Було ж тобі хапатися
Хоч собаці за хвіст.

Побачивши Галину.

А, моя качечка сизопера! Ти тут полощешся, а я по цілому селу бігаю та шукаю.

Галина. А чого тобі?

Дмитро. Та так, не тобі кажучи, за тобою скучив, що аж волосся попухло і нігті схудли!

Галина. Іди к бісу!

Дмитро. Поцілуй мене, то піду!

Галина. От я тебе цим жмутом по губах поцілую! Одчепись, бо так і шелесну!

Дмитро. Не шелеснеш!

Галина. Побачиш, як оближешся!

Дмитро (*бовтається в воді*). Не шелеснеш!

Галина. Ей, не дратуй, бо ще й праником потягну!

Дмитро. А я кажу: не шелеснеш!

Галина. Так на ж тобі! (*Біжить, хоче вдарити*).

Дмитро (*показує їй жабу*). На, на, лови!

Галина. Ай, ай! (*Біжить*). Кинь її до біса, каторжний!

Дмитро. А не шелеснеш? А то за спину кину!

Галина. Покинь! Кинь її к бісу, голубчику! Ай, не чіпатиму, їй-богу, не чіпатиму... ай! (*Дмитро кинув*). У, проклятий, таку погань у руки бере!

Дмитро. А чим же від тебе оборонятись? Он я до тебе по ділу прийшов.

Галина. По якому ділу?

Дмитро. Хома прислав по цікавій справі.

Галина. Ну!?

Дмитро. Так сказати?

Галина. Та кажи ж, кажи!

Дмитро. Бачиш, яке діло: оце я йшов по вулиці та зустрів Хому. От він до мене та й кивнув. Я думаю собі: чого б то? А він знов отак... А чи ти вмієш губами бринькати?.. Бринь!.. бринь!..

Галина. Геть к бісу! Я думала справді що, а він, капосний!..

Дмитро. Ні, ні, справді, то я пошутку-

вав. А ось що Хома переказував... що Грицько повернувся...

Галина. Брешеш!

Дмитро. Їй-богу, правда, сам бачив.

Галина. Голубчику, серденько, зайчику! Не дуриш?

Дмитро. Тричі їй-богу, що ні!

Галина. Ох, яка ж я рада!

Дмитро. Хома переказував, щоб ти мерщій йшла додому, а він постарається привести до вас Грицька, щоб ти перша з ним побачилась...

Галина. Я зараз, зараз! Поможи тільки мені, голубчику, донести оце шмаття.

Дмитро. Давай! За голубчика то я і тебе саму однесу! (*Галина кладе йому на шию шмаття*). Ой, за шию тече!

Галина. Нічого, нічого! Так, гаразд!

Дмитро (*підхоплює Галину і йде, притупцюючи, вона йому приспівує*).

Разом (*співають*):

Ой, ходила дівчина беріжком. (*Двічі*).
Заганяла селезня батіжком... (*Двічі*).

Виходять.

ВИХІД 5

Маруся і Дарина.

Маруся (*бліда, за руки з Дариною*). Куди ти мене, Дарино, хочеш вести?

Дарина. Та пройдемося хоч до нас.

Маруся. Постій, я трохи одпочину.

Дарина. Та сядь тут, перепочинь! Тобі б давно проходжуватись, то зараз би поздоровішала.

Маруся. Не знаю, та я так нічим і не хвора... А мені просто нудьга так чогось!.. Та така нудьга, що й на світ би не дивилась. Тут при нашому бездоллі матері підсобити, захистити її знужені руки, а я сама від вітру валюся!.. Отут у мене під серцем ссе щось... і день, і ніч не стиха ...

Дарина. Ти б до знахарки пішла, може тобі навроченo?

Маруся. Не знаю... А то так у мене защемить образа за ту зневагу, така закипить злоба, що, здається, й на дитину кинулась би!

Дарина. А ти не потурай, ще може вийде на добре... Кажу тобі, що тут наговори одні... Брат, знаєш, людина запальна, заздра. Згаряча й не стямився, що ляпнув.

Маруся (*з запалом*). Ох, що ж ляпнув! Покидькою мене назвав. Він би краще ударив мене рукою, ніж оцим словом. Така зневага. Знаєш, сестро, що ти одним згадом про це мов струп з мого серця зірвала і воно окипіло кров'ю!..

Дарина. Заспокойся... я не хотіла... Тільки чого ж і ти його тоді весь вечір дратувала?

Маруся (*сідає*). Коли він зразу тоді не хотів і слова мого вислухати і підняв зараз на глум!.. А потім, як став обнімати Галину, так у мене і свічки в очах стали... я не тямила, і де я... Одного тільки хотілося: не показати перед світом своєї муки, а йому досолити чимнебудь...

Дарина. Ну, так само і йому: коли б він тебе не любив, так чого ж було йому сатаніти?

Маруся. Даймо, що тоді так склалося, ну а потім, потім? Коли над нами стряслась кара божа, коли я лежала без пам'яті, у нього не одійшло серце, він навіть не прийшов провідати!

Дарина. Чудна ти! Та його ж на допрос взяли... Він же міг думати, що це з вашої причини й напасть! Як же б він зважився і переступити той поріг? А далі він, оправдавшись, знов поїхав з хурою.

Маруся. Може... може... і досі нема Грицька?

Дарина. І досі.

Маруся. Слухай, Дарино, чи то правда тому, що він свата Шиньову?

Дарина. Про нього ще не знаю й не думаю... а що батько і матір того хотять, то то правда.

Маруся. Ми бідні тепер... їм треба невістки багатої... тільки як же воно буде?

(*Встає*). Ні! не можна цього, не можна! Слухай, Дарино, попроси свого брата... виблагай у нього для мене одну ласку; коли він зважиться на таке діло, то нехай прийде до мене і порсне мене ножем у серце, щоб я на тім ножі затріпотіла і попрощалась з ним навіки.

Дарина. Що ти, що ти?

Маруся (*стиска Дарині руки*). Слухай, Дарино, не перенесу я цього... та й йому краще здихатись мене навік, спокійніше!.. Несила мені справитись з серцем. Люблю ж я його, так люблю, що, здається, і душа у мене стеряється.

Дарина. От бачиш, Марусе, як то тяжко відривати від серця того, хто миліший йому за весь світ? А ти мого серця не пошанувала! Навіщо було тобі чіпати Потапа? Тобі за жарт це було? А цей жарт розраяв мене з милим і тобі самій надломив щастя!..

Маруся. Дарино, забудь це... я не знарошно... хіба я хотіла тобі і собі!..

Дарина. Знаю, знаю! Ти на других то не дуже вважала... а от як мені забути це? Як мені забути його? Як мені забути саму себе? У тебе ще є надія... ти можеш побачитись, погодитись... а я? Я ніколи свого милого не побачу, ніколи!.. Виплачу свої очі, виглядаючи, і зів'яну в печалі!.. (*Плаче*).

Маруся (*кидається до неї*). Прости! Прости мене, голубко!

Дарина. Якби він просто умер, коли ми кохались, то мені легше було б; я носила б його в серці, поки б мене господь на землі носив... розмовляла б з його душею темними ніченьками, поливала б його могилу дрібними сльозами, а тепер він поневіряється десь на чужині за чужу злобу; але й помираючи, не мене згадуватиме, а тебе... Як же мені це забути?

Маруся. Прости! Прости! (*Знервовано тремтить*).

Дарина. Бог з тобою, заспокойся! Тільки мені таке горе... така мука... ні просвітку, ні порятунку!.. (*Плаче, пішла*).

ВИХІД 6

Маруся сама.

Маруся. Пішла... не простила... не може простити... І це я своєю рукою занапастила їй вік!.. За те ж і несу кару, таку кару! За віщо ж він зважився на такі образи? Коли я так любила його! Та й тепер яка нудьга за ним, яка нудьга... журба! Ох, вітри буйні, донесіть до нього мою печаль-журбу, скажіть йому, що я гину за ним, що мене туга пригнітила до сирої землі!

ВИХІД 7

Маруся і Хома.

Хома (*нишком підкрався*). Чого ти, Марусенько, завсігди сумна та невесела? Аж змарніла, моя квіточко!

Маруся. Невесело, Хомо, так невесело, що краще б і не жити!

Хома. Це тебе сушить ваше нещастячко? О, бодай тому клятому Потапові! Це він, лиходій анахтемський. Віриш, моя голубко, як прочув я про ваше лихо, то мене мов рубанком по серцю стругонуло, аж слізоньками вмився, їй-богу, правда!

Маруся. Спасибі тобі, Хомо, велике спасибі; ти один нас не відцурався, ти один нас обстоюєш.

Хома. Та я, Марусе Андріївно, нічого для вас не пожалую... От хату вже збудував, а тепер і за комори й за повіточки прийму ся...

Маруся. Нащо ти, Хомо, так на нас утрачаєшся? Коли ми тобі повернемо оту позику? Мати старі, а я нездужаю!..

Хома. Пождемо, пождемо!.. Може господь милосердний дасть і оддавати не прийдеться!..

Маруся. Як не оддавати?

Хома. Та ти об тім не турбуйся... якось то буде; я тобі, моя ясочко, і перше казав

Дмитро

Заслужений артист УРСР Пономаренко

і тепер кажу, що для тебе рад би і птичого молока дістати.

Маруся. У тебе щира душа, Хомо, ти такий добрий, а я все сміялась з тебе... прости мене! З лиця ти смішний, ну я й сміялась...

Хома. Так смішний, кажеш, потвора?

Маруся. Смішний, голубчику!

Хома (*сумно*). Смішний!

Маруся. Я, знаєш, тебе перше так боялась, що уночі оминала тебе третьою вулицею.

Хома. Чого ж бо то?

Маруся. Ти вибач... люди про твоїх батьків і про тебе недобре гомонять: кажуть, що радий кожного обібрати.

Хома. І тепер віриш тому?

Маруся. Тепер ні... тепер не боюся, бо знаю, що ти мені добра бажаєш...

Хома. Вір, вір мені, моя голубочка. Мені ніхто не вірить, всі мене ненавидять... Того, що багатший за всіх... Не з води ж мені чорти гроші носять? Сам придбав. Не пив, не гуляв... копійку до копійки стягав. Усі мене цураються... невже не знайдеться душа, яка б зглянулась наді мною, сиротою?

Маруся. Хомо, за твою щирість, я тобі сестрою стану.

Хома. Сестрою? Спасибі, спасибі, й за те спасибі! Ти, голубочко, про ваше нещастячко

не журись... кажу тобі, поможемо. Заживете ще краще...

Маруся. Та мене, Хомо, не це гризе... Не знаєш, як швидко Грицько вернеться?

Хома (*з жахом*). Ти його й досі не забула!..

Маруся. Не забула...

Хома. І не забудеш?

Маруся. Ні!

Хома. Коли він до другої горнеться? З другою дума одружитися.

Маруся. Ще гірше, братику, ще гірше!..

Хома. За віщо ж йому таке щастя?

Маруся. Хомо, братику, друже мій любий. Поможи мені, приверни до мене Гриця! Одбий його від Галини.

Хома. Мене просиш? Ха, ха, ха! (*Постерега, що Маруся остовпіла*). Вибач, вибач, моя голубочко! То я так, я все для тебе зроблю!..

Маруся. Я не знаю, як тебе любитиму, коли ти мене врятуєш, коли вернеш мені моє щастя!

Хома. Я все для тебе зроблю... Я його приговорю, улещу... Галину засмію; у мене є спосіб певніший.

Маруся. О, невже? Поможи, Хомо! Якою я буду щасливою. Одна твоя надія стільки мені здоров'я укинула, що, здається, зараз би й у танець пішла!..

Голос Вусті (*з хати*). Марусе! Чого ти там? Іди вечеряти!

Маруся. Зараз, мамо, зараз! Спасибі ж тобі, братику, за твоє щире слово! Спасибі! (*Йде*).

ВИХІД 8

Хома сам.

Хома Так, так! Усі мої зусилля, усі мої невсипущі ночі пішли лиш на те, щоб мене братиком називали, щоб мене попросили привернути другого, милого, вродливого? Велика ласка! Ха, ха, ха... А я, Марусе, хоч би розрубав оці груди і жбурнув тобі своє серце під ноги, чи пойняла б ти тоді віри? Чи хоч плечем здвигнула б! Спасибі тобі, моя нене Дала ти синові й оченята й бровенята, стан і вроду!.. Мабуть, не раз з чортами радилась, чим наділити своє порождення. Наділила. Потворою пустила в світ на глум та на людське знущання... Чом же ти голови моєї об пень, об причілок не розбила? Чого ж ти, серце, кипиш і жадаєш кохання! За віщо такі муки і вдень і вночі? Так, щоб оце з півдороги звернути і віддати тебе, Марусе, моя кралечко, моя отрута, своїми руками Грицькові? Я сам би реготався з себе, поки не вireготав би останню іскру життя з свого падла!.. Грицька треба здихатись!.. Краще й певніше, коли Грицько налагодиться у божу дорогу... О, я пораджу тебе, Марусе, пораджу! (*Виходить*).

ВИХІД 9

Грицько сам.

Грицько (*перше співа здалеку, а потім на сцені*):

Ой, у полі криниченька, з неї вода протікає,
Ой, там чумак сірі воли пасе, ще й з криниці напуває.
Воли ревуть, води не п'ють, бо в Крим доріженьку чують.
Ой, бог знає та бог відає, де чумаки ночують.
Ой, умер же та чумаченько в неділю вранці,
Ой, поховали та чумаченька в зеленому байраці!

Поховали!.. Трохи і я не поліг, так мене господь вернув з дороги... на яку то радість? Щось гірко мені, мов знову ждеш якогось горя! Старі за мене сватають Галину; й дівчина гарна, тільки мене все сюди тягне, от куди не підеш, а тут коло цього дерева й опинишся. Скільки щастя було, і все розвіялось хуртовиною, розмаялось зрадою. Ой, Марусе, Марусе!.. Боляче тебе з серця вирвати, та боляче ж тебе й в серці носити!

ВИХІД 10

Грицько, Маруся, а далі Хома.

Маруся (*наприкінці пісні вийшла з хати і, хитаючись, підійшла до Грицька*). Грицю! Ти прийшов, вернувся?

Грицько (*схопився, бере її за руку, щоб не впала*). Марусе! Що з тобою? Ледве на ногах стоїш?

Маруся. Слаба! Я зраділа так, коли почула твій голос... вибігла...

Грицько. Правду кажеш? Вибігла, зраділа?

Маруся. Правду.

Грицько. Чого ж ти за тим так побиваєшся, що аж занедужала?

Маруся. За ким?

Грицько. Та мені не хочеться імени його пом'янути.

Маруся. Грицю, слухай... я тобі всю правду... скажу...

Хома (*що заховався за кущем, одразу виходить*). От, бач, несподівано як! Здоров, Грицю! Я з Марусею частенько балакав про тебе... сестричка питалася... ми, знаєш, побраталися... так я запевняв, що ти швидко повернешся... Тут його, мовляв, Галинонька жде... аж на вигін біга все виглядати!..

Грицько. Та то... мало чого!..

Хома. Слухай, Грицю, от я тобі правду скажу хоч і при Марусі... Даймо, що вона тебе без душі любить, що й багата й красива...

Грицько. Та годі про се!

Хома. Ні, стривай! Даймо і те, що й вона тобі до вподоби... аж гинеш, але тобі ще

рано женитися; у тебе ще серце на всі боки: сьогодні одну любиш, завтра другу...

Грицько. Про те мені знати, яке у мене серце, Хомо... я тебе не прохав цього чіпати.

Хома. Вибач мені, голубчику, я так тільки по щирості... вір мені. От, що думаю, те й кажу. Не сердься! Я оце зараз добру новину прочув: Потап вертається!

Маруся і Грицько. Потап?

Хома. Еге! І його діло на добре вийшло: виявилось, що він безневинний!

Маруся. Як?

Хома. Бачиш, голубко... сядь краще, серденько! Ач як пополотніла, тремтиш! Так виходить, що Рябокониха винна Потапові гроші, а він правив... значить, по злобі показала й на Потапа тільки напасть звела.

Маруся. Слава богу, що через нас не пострадав він даремно. Я так рада!

Хома. Так ти, сестричко, рада? Я знав, що цією новиною обрадую тебе.

Маруся. Чому ж мені не радіти? Хіба Потап мені що зле вчинив? Він завжди був до мене таким добрим, прихильним... Ні одного кривого слова я від нього не чула; за що ж би я мала на нього злобу?

Хома. Не маєш, не маєш... знаю! Ха, ха, ха!

Грицько (*сумно*). Прощавайте.

Маруся. Куди ж ти?

Грицько. Додому.

Маруся. Зостанься хоч на часинку!.. Побалакаємо!

Грицько. Ніколи.

Хома. Певно до Шиньової! Ох! ох! ох!

Грицько. То вже моє діло. (*Пішов*).

ВИХІД 11

Маруся і Хома.

Маруся. Знов не захотів словом перекинутись зі мною! Розсердився чи що?

Хома. Туди тягне, але ти не бійся! Порятую, тільки слухайся!

Маруся. Слухатимуся! Слухатимуся!

Хома. Піди в ліс до знахарки; вона знається на всьому і дасть тобі певного приворотy; та ось позавтрьому приходь до млина, там і баба...

Маруся. Страшно... Та ще й нездужаю!..

Хома. Для цього случаю треба наважитись; баба зна такий приворот, що й лютого ворога заставить цуциком бігати... слід цілувати...

Маруся. О, то я буду, буду! І мертвою встану та піду!

Хома. Так не турбуйся і не журися; буде по-нашому, вір мені!

Маруся. Друже мій, брате мій, ти мене на світ підвів. (*Цілує його*).

Хома. А! Поцілувала. Маруся поцілувала! Поцілунок цей... за його увесь мир, усе життя!.. Поможу... себе страчу, а поможу! (*Пішов*).

ВИХІД 12

Маруся сама.

Маруся. Господи, він поможе мені вернути моє сонечко ясне, мій спокій, мій рай! О! я на край світу піду, я поб'ю свої ніженьки довгими шляхами, я порву своє волосся густими тернами, я змию своє личико дрібними дощами, а дістану зілля і буду щаслива!

Завіса.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Глупе місце. На авансцені руїни млина, що поросли хмелем і мохом. Кругом кущі і очерет. Далі лощина і навколо ліс. Ніч.

ВИХІД 1

Баба-знахарка сама.

Баба (*варить щось у казані*). Хома казав, щоб зварила зілля-отрути. Прийде Маруся, вона певно вже тут... треба її вжахнути, нараїти, щоб дала Грицькові, полегша йому! Ха, ха, ха! Вийде кохання з його серця і почорніє воно на вугіль.

Голос Дарини (*проходячи здалеку*). Ой, лишенько!

ВИХІД 2

Баба й Маруся.

Баба. Хто це? Певно Маруся? (*Не обертаючись, вголос*). Чую людську кість. Озовись: хто прийшов? (*Маруся мовчить і тремтить*). Я хоч сліпа, але бачу тебе... бачу твою долю...

Маруся (*боязко*). Це я...

Баба. Молода, вродлива... а вже зазнала горя чимало; кохання тебе сушить... дай руку!

Маруся. Ось, бабусю!..

Баба (*взяла*). Багато у цій руці щастя, тільки зрадливий одпиха його собі на погибель!

Маруся. Бабусю, скажіть мені, яка мені доля судилась?

Баба. Доля твоя химерна: там, де ти шукаєш щастя, там знайдеш тільки зраду, а там, де не думаєш і цураєшся, там воно іменно і є. Чи кохаєш чорнявого, огрядного козака з карими очима, з тонкою бровою...

Маруся. Грицька?

Баба. Стривай, стривай... ще не виясилось... (*Уся сцена освітлюється зеленим світлом*). Бачу, бачу... він!

Маруся. А Грицько чи коха мене?

Баба. Хай освітиться його серце. Щось чорніша у ньому... мов робак якийсь ворушиться... тепер він кохає другу!

Маруся. Ой, пропаща я!

Баба. Не умліваї! Слухай до кінця. За чорнобривим стоїть, я бачу, русявий парубок...

Маруся. Потап?

Баба. Так! Він тебе любить і через тебе муку прийняв... тільки ти не любила його, ніколи й не зійдешся; та між тобою й ним лежить і гадиною звивається горе!

Маруся. Страшно, бабусю, страшно! Краще вмерти, ніж не мати просвітку й плутатись між тим горем та мукою!

Баба. Смійся! Я бачу ще третього... нещасного, виродка якогось, тільки у нього серце світиться, як кришталь, і в тому серці стоїш ти... отам твоє щастя!

Маруся. Це Хома! Ви його бачите... Але... Невже Грицькового серця не можна ніяк привернути?

Баба. Трудно, трудно... проте можна спробувати. Ти, дівко, наважилась таки на Грицька?

Маруся. Бабусю, без його мені не жити!

Баба. Бачу, бачу! У твоєму серці кипить кров, аж вогнем жаріє!

Маруся. Бабусю, приверніть до мене Грицька. Одверніть його від Галини... я не переживу їхнього щастя... я з муки зотлію... Мені краще бачити його у труні, ніж у шлюбі з другою.

Баба. Так! Так! Правда!

Маруся. Бабусю, давайте мені привороту. Я вам чим хочете оддячу.

Баба. Не треба мені нічого; мені жаль тебе молодої, я допоможу твоїй пригоді. Слухай же: ось тобі дві пляшечки; у одній червоний трунок, у другій зелений; ти дай йому цього червоного випить; коли в нього хоч іскра кохання до тебе тліє, то вона спалахне вогнем і він піде за тобою хоч на край світу.

Маруся. У цій, значить, пляшечці моє

щастя й моя смерть!.. жах бере ... але краще довідатись зразу ...

Баба. І знай ще до того, що коли після червоного трунку не з'явиться у нього кохання до тебе, то не буде його й до самої смерті, і він тільки більше щораз тебе ненавидітиме.

Маруся. Саме пекло краще від такої долі!

Баба. Коли ти на червонім допевнишся, що твій милий тебе не любить, то дай йому з чимнебудь цього зеленого трунку; вип'є і ні з ким більше не одружиться, хіба з сирою землею.

Маруся. Умре?

Баба. Тобі краще буде: пожуришся, поплачеш та врешті і своє щастя здибаєш, а інакше до самої смерті муки, та й після смерті катування.

Маруся. Дайте, дайте його. У цій, значить, пляшечці мій і його спокій!..

Баба. Так, так, за зраду віддяка!

Маруся. Спасибі, спасибі, бабусю!

Баба. Ховай же її обережно!

Маруся. О, я цей трунок під самим серцем носитиму, поки не звернусь до його за поміччю.

Баба. Ну, повернись на північ і плюнь перед себе тричі. (*Маруся обертається, баба бере казани і виходить, світ зника*).

Маруся (*розглядає з жахом*). Все щезло, ні духу нема... це диявольське навождення було... облягла мене якась темрява, ні гомону, ні шелесту... мов кладовище... Ух, страшно! Куди вертатись? Мов памороки мені забило. Це річка... оттуди, здається, стежка... (*Замислюється*). Швидше, швидше від цього страшного місця. (*Іде*).

ВИХІД 4

Хома, Дмитро, парубки здалеку співають.

Назбирали рекрутиків в неділеньку вранці,
Гей, гей, гей! в неділеньку вранці.

Поливали доріжéньку, щоб не курилася,
Гей, гей, гей, гей! щоб не курилася.

Розважали дівчиноньку, щоб не журилася,
Гей, гей, гей гей! щоб не журилася.

1 парубок. Куди ж це ти нас, Хомо, завів? От тут, чи що, отаборитись?

Хома. А тут, тут! Чим же це не місце? Далеко краще за той ваш вигін, тут і річка, і лісок, і млин, хто куди хоче.

2 парубок. Та так, так! Тільки наші дівчата чи ходитимуть? Лякатимуться млина.

1 парубок. О! то пусте! Чого їм з нами лякатися?

2 парубок. Та отже й досі нема.

Дмитро (*до Хоми*). А я до вас забігав,—

так баби нема дома, а наймичка тільки дала сала та хліба та от цю пляшку.

Хома. Буде з вас і того, аби було по чарці та чим закусити мокруху.

1 парубок. Ти б, Дмитре, збігав та привів швидше дівчат.

Дмитро. Хай йому біс! Усе для вас бігай та бігай, та носи всячину... От я й оце насилу дотарабанив.

2 парубок. Та ти ще молодий: перший рік парубкуєш, то можна для товариства послужити.

Дмитро. Е, добре казати. Набігаєшся, а як прийдеться до чарки, то послідній все я.

Хома. Я вже, Дмитрусю, тебе обділю.

Дмитро. Та за вас ще можна жити... тільки по дівчат нема чого бігти; там Грицько з ними...

1 парубок. Ну, так давайте хоч покуримо.

2 парубок. Давай, давай!

Дмитро. А дай котрий мені тютюну, бо клятий крамар мені такого втелющив, що тільки доторкнись до папуші, так тобі як попіл, мов порохом зараз візьметься.

1 парубок. Та то він капусти насушив та й дав тобі; бачить, що дурний...

2 парубок. Або крамарка лопуху нашаткувала.

Дмитро. Тю на вас! Я може й заграничного курив, не то що.

Усі. Ого-го!

Хома. На мого, коли хоч.

Дмитро. Давайте, спасибі вам.

Хома (*на боці*). Не знаю, чи Маруся одважилась сюди сама прийти? Я бачив, як вона виходила з хати, а далі пантрувати було небезпечно... Коли з дівчатами прийде, значить, була. Страшно чогось мені... чим то кінчиться? Але, щоб пливши, пливши,— пуститься на дно перед самим берегом? Ні. Занадто вже я натерпівся, накатувався. Давити треба усе, що попадеться під ноги. Або вже дістану тебе, або вже ти нікому не дістанешся.

Впродовж цього монологу парубки посідали мальовничими групами: то курили люльку, то кресали, то тихо балакали, порозлягавшись.

Голос дівчат (*здалеку*). А де ви там?

1 парубок. Го-го-го!

2 парубок. Сюди.

ВИХІД 5

Ті ж, Галина, Грицько та дівчата.

Галина (*виходить перша з Грицьком*). Та куди вас занесло? Я, їй-богу, не хочу й зоставатися, тут така страховина. Он і млин відьмачий.

Грицько. Невже й зі мною боїшся?

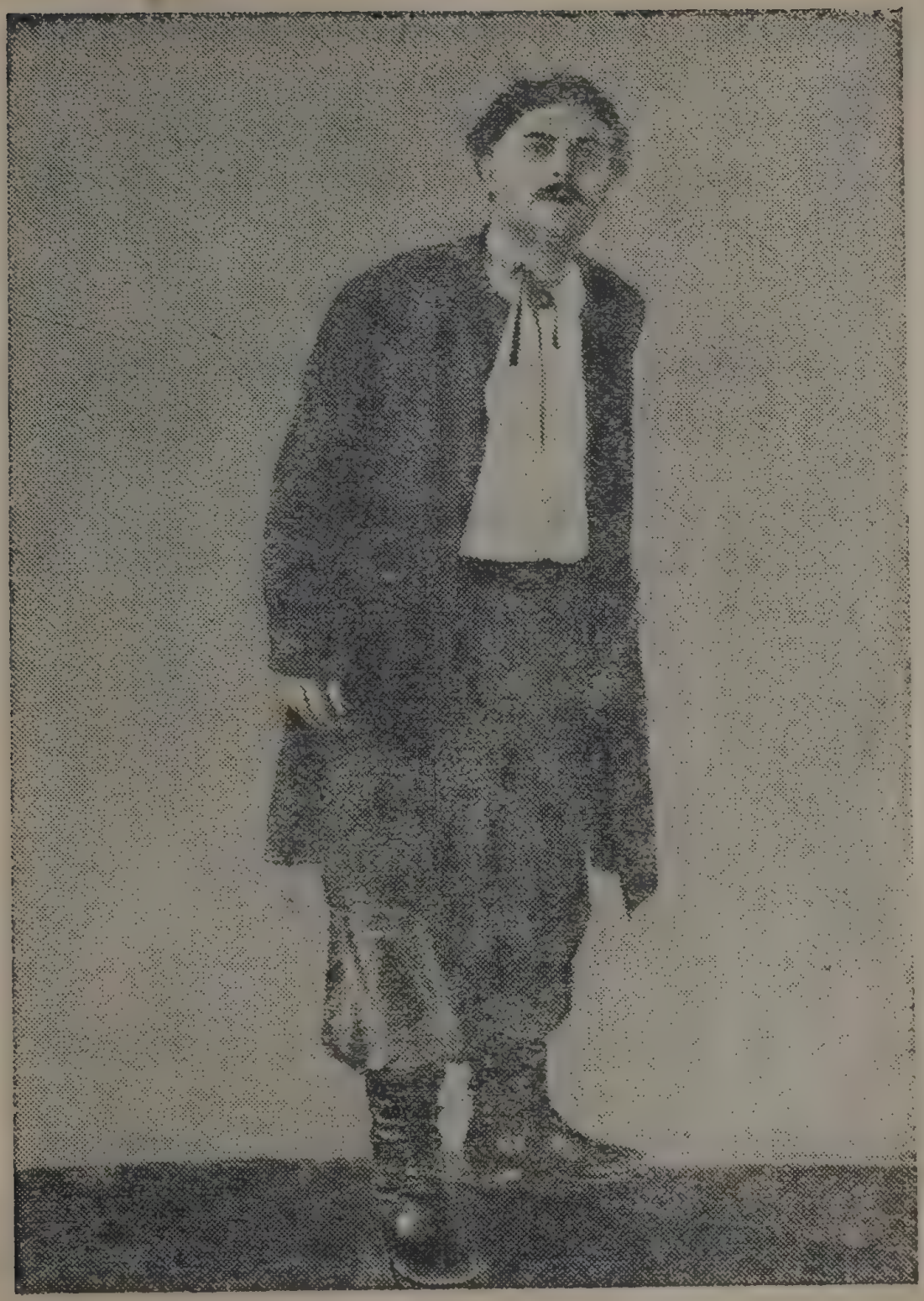

Потап

Артист Кононенко

Галина. З тобою ні.
Грицько. І в млин пішла б?
Галина. На край світу.
1 дівчина. Присяйбі, не піду далі.
2 дівчина. І який дідько сюди завів?
3 дівчина. Та Хома ж.

Усі купчаться з жаху.

1 парубок. Ходім, не церемоньтесь.
2 парубок. Чорти ж вас бояться, як ладану.
3 парубок. Не займуть.
Дмитро (*накрившись білим, забігав ззаду*).
1 дівчина (*перелякано*). Ой, цур тобі, пек тобі.
1 парубок. Здорова.
1 дівчина. Та ну тебе.
2 парубок. Чого пізно?
2 дівчина. Вигадай.
3 парубок. Де тинялася?
3 дівчина. А тобі що?
4 парубок. Скучили?
4 дівчина. Ми за вами не дуже, обійдемось. Ану, зіроньки починай.
Всі (*співають*).

Ой, і зійди, зійди,
Ти зіронька, та вечірняя.
Ох, і вийди, вийди,
Дівчинонька моя вірная... і далі.

Наприкінці діалогу Хома з Грицьком замовкають.

Грицько (*шукаючи очима Марусю, до Хоми*). Ти казав, що Маруся прийде, а її нема.

Хома. Невже не пішла... вернулась би то?.. Не сподівався я, щоб вона злякалася, а от...

Грицько. Досадно.

Хома. А тобі хотілось би з нею бачитись?

Грицько. Мені треба з нею бачитись, це все гризе мене... Як глянув на неї, що як з хреста знята, то у мене аж душа перевернулась...

Хома. Так би то шкода? А Галина ж?

Грицько. Та Галина мені до вподоби. Дівчина славна, щира... Тільки як здумаю за Марусю... Слухай, Хомо, коли б я допевнився як? Невже вона за Потапом гине?

Хома. Рад би я тобі, голубчику, всю правду з'явити, так дівоче ж серце — криниця; одно тільки тобі скажу, що Марусину вдачу я знаю... Коли їй потурати, перед нею киснути, то вона з зневагою на це дивиться, їй обридла легка здобич; а от коли на неї той, що до вподоби, не зверта уваги і до другої липне, то в неї таке до нього спалахне кохання, що опалить вогнем.

Грицько. О, вона така!

Хома. Отож! Ти замітив учора, як я сказав про Потапа, то у неї з радості аж очі засяяли!

Грицько. Замітив... бодай би мені були краще очі повилазили!

Хома. Так отож тобі треба прикинутись байдужим до неї, щоб роздратувати її серце.

Грицько. Трудно.

Хома. Але для такої кралечки можна й присилувати себе... Я тобі, голубчику, як братові рідному хочу помогти: мені спарувати вас та нема більшої втіхи — вір! (*Обніма його*).

Грицько. Спасибі тобі, голубе, за твою щиру раду! (*Іде вглибину*).

Галина. От замовкли, тільки шепочуться, так скучно. Давайте співати. (*Всі мовчать*). Не хочете, то й я сама почну! (*Співає без оркестру*):

Леле, мамо, леле, тато,
Леле, Коваленку,
Заграй мені на скрипочку
Стиха, помаленьку.

(*До Дмитра*). Хоч не на скрипочку, так хоч на дудочку.

Дмитро (*журливо*). Не вмію!

Галина. Так чого ж ти біля мене тільки дарма сидиш? Тільки нудьгу нагониш.

Дмитро. Я, коли хоч, попрошу Павла.

Галина. Ну-ну!

Дмитро побіг. Павло починає грати на сопілці.

ВИХІД 6

Ті ж і Маруся.

Маруся (*тихо виходить зза дерева, місяць світить на неї*). Здорові, сестрички!

1 дівчина. Маруся, голубочко!

2 дівчина. От несподівано!

1 парубок. Здрастуй!

Маруся. Здоров був.

2 парубок. Давно не була.

Маруся. Давно, все нездужала.

3 парубок. Без тебе й вулиця не вулицею.

Маруся. Про мене певно й забули.

4 парубок. Всі кисли.

Маруся. Та я й сама не та.

1 парубок. Та й змарніла ж ти, Марусенько!

Маруся. Лихо, кажуть, тільки рака красить.

Хома. Здорова була, голубочко, а я думав, що ти злякаєшся й не прийдеш!

Маруся. Не така, не злякаюсь.

Хома підходить і щось шепоче Грицькові на ухо.

Грицько (*до Марусі, що одійшла, когось шукаючи*). Здрастуй, Марусе.

Маруся. Здрастуй, здрастуй, я тебе шукала.

Грицько. Хотіла бачити?

Маруся. Умисно для того й прийшла.

Грицько. Спасибі.

Маруся. Мені треба поговорити з тобою... Між нами якась гадюка пролізла, не можна так далі...

Дмитро (*підбігає*). Грицьку, тебе Галина кличе.

Грицько (*нетерпляче*). Постривай!

Дмитро. Там якесь пильне діло... На одну хвилинку.

Маруся. Що ж це, не дадуть і слова сказати?

Грицько. Я зараз, тільки довідаюсь що та й вернуся.

Маруся. Туди його більше тягне.

Хома. Панове товариші, тепер якраз час смикнути по чарці за здоров'ячко нашої ясної зіроньки, що зійшла і нас звеселила.

Усі. Річ до діла. (*Устають*).

Дмитро. Час, час! Тепер уже, пане Хомо, я буду коло чарки порядкувати.

Хома. Порядкуй, порядкуй! (*Підходять по черзі й п'ють. Інші промовляють: „Хай вибрикує!" „За здоров'я Марусеньки!"*).

Галина (*з другого боку до Грицька*). Ти знов до Марусі лізеш? Що ж ти, Грицю, зі мною робиш?

Грицько. Нічогісінько. Хіба ж як побалакаю, то що?

Галина. Та вона тим то тепер і упада коло тебе, що Потапа нема.

Грицько. Потап буде, вона зна це.

Галина. Ні, не буде, в тім то і річ: сьогодні напевно прийшла бумага до волості, що Потап у тюрмі сидить. Там сестра твоя так побивається, що й господи.

Маруся. Грицю!

Грицько. Я дома не був і не чув про це. Нещасна сестра!

Галина. То то ж! Ти думаєш, чого Маруся прийшла? Вона б тепер рада за тебе і реп'яхом учепитись, бо Потап пропав... Бач, і слабою прителепалась... А якби Потап вертався, то і на возі не приїхала б.

Грицько. А! Вір вам після цього!

Галина. Не всі ж Марусі.

Маруся. Грицю! Що ж, діждуся я тебе?

Грицько (*сухо*). Стривай! Чарку, другу горілки вип'ю.

Маруся. Яканебудь Галина наступа на горло! Ох! Щемить у мене тут! Невже у мене вкрадуть Грицька? Вирвуть оце серце з грудей? О, ніколи, ніколи! (*Підходить до Дмитра*). Налий мені, голубе, чарку, бо щось немов змерзла... уся тремчу!..

Упродовж всієї цієї сцени Хома пантрує і інколи з ухмилкою і сміхом повертається до дівчат.

Дмитро. Чарка по руках, а ось тобі стаканчик, чи не мало?

Маруся. Давай, я зразу стаканчика й не

вип'ю... потрошки буду... (*Іде набік*). Де ж мої чари, моя остання надія? (*Винімає зза пазухи пляшечку і виливає в стаканчик*). Ось, ось! Порятуй мене, мій трунку! Верни мені мого милого, бо як не вернеш... тоді.. нас... з'єдна... заступ і могила!..

Хома (*до Грицька*). Ти, Грицю, серце, якось вже надто прикро з Марусею.

Грицько. Та я вже не знаю, що й як! Здається, і Марусю задавив би... та й себе розірвав би на шматки, щоб і не бачити і не чути!

Хома. Ну, вже, голубчику, при людях здержся!

Маруся (*підходить до Гриця*). Грицю, випий з моїх рук хоч чарку горілки, як, пам'ятаєш, колись; нехай хоч ця чарка скаже, що я така ж до тебе, як і була.

Грицько. Така ж? Ох, коли б ця чарка не збрехала. (*П'є*).

Хома (*потирає руки*). Який я радий, мої голуб'яточка, що ви помирились. Хе, хе, хе! Такий радий, такий радий!

Грицько. Та чаркою не заллеш того, що накипіло! (*Відходить набік*).

Хома (*до Марусі*). Не бійся, моя голубочко, тепер він твоїх рук не втече!

Маруся (*сумно*). Не втече, не втече!

Хома (*потираючи руки*). Хе, хе, хе! Доб'ємось свого!

Степанида

Артистка Шведенко

Грицько (*голосно*). Галино, квіточко, заспівай нам та звесели, а то мені чогось нудно та сумно!

1 парубок. Справді, пісні, пісні!

Маруся. Тривайте! Я заспіваю вам.

Усі. Маруся затягне! От це славно!

Маруся (*співає*).

Вийду я на гіроньку біленькими ніженьками,
Гляну я на дубонька карими оченьками.

Грицько.

Я ж на твої карі очі не здригнуся
І до тебе своїм віттям не вклонюся.

Маруся.

Ой, любив, та й покинув
Козак дівчину чорнобриву,
Що вірніша всіх.

Хор.

Ой, любив... і т. д.

Маруся.

А на тім на дубочку та голубонька гуде;
На козаченька пригодонька, козаченько не прибуде.

Грицько.

Я ж тієї пригодоньки не боюся
Та до тебе своїм віттям не вклонюся.

Маруся.

Ой, любив... і т. д.

Хор.

Ой, любив... і т. д.

Маруся.

На козака пригодонька, кінь голівку клонить,
Лежить козак при дорозі, а дівчина сльози ронить.

Грицько.

Я ж тієї пригодоньки не вжахнуся
І на сльози дівчиноньки не зрухнуся.

Маруся.

Ой, любив... і т. д.

Хор.

Ой, любив... і т. д.

Галина. Чорт зна якої завели!

Дмитро. Справді, я аж заплакав!

Грицько. Так починай, Галино, веселої.

Хома. Марусю, рибонько, що з тобою?

Маруся. Мене здавило тут, аж боляче!

Хома. Ходім, ходім, я дістану води з річки. (*Йдуть до млина*).

Дмитро. Слухайте, слухайте! Давайте заспіваємо з вимахом.

1 парубок. Як з вимахом?

Дмитро. Ото, бачите, я був якось у місті, то й бачив, як там до півчих махав чи дяк, чи пономар, чи хто його зна хто, й виходить чудесно!

2 парубок. Ну, давай і з вимахом!

Галина. Уже Дмитро щось вигадав.

1 дівчина. Без штукерії не обійдеться!

Дмитро. Дайте мені крамагона.

1 парубок. Якого там макогона?

Дмитро. Ет, не розумієш! Такий голосничок є, як виделка.

2 парубок. Чи ба!

1 парубок. На, ось моє кресало! (*Грицько упадає коло Галини*).

2 парубок. Ану, ну, що воно вийде?

Дмитро. Станьте ж так: дівчата по цей бік, парубки по той, менші попереду, високі ззаду. Голову усім повернути до мене і дивіться на крамагона. Тихо! (*Бере кресало, б'є по закаблуку і підносить до носа*). Ля, ля, ля!

Галина. Ля, ля, ля!

Дівчата. Ля, ля, ля!

Дмитро. Цитьте, це мені тільки лялякати можна.

1 дівчина. А нам що?

Дмитро. Слухайте: як поведу обома руками до вас, дівчатка, то ви й починайте. А як буду махати ними, як голубка крильцями, то виводьте голосно, а як буду руки піднімати, то ви й горлом деріть голосніше

та вище; як нижче опускатиму руки, то покотіть баси, мов горохом по решеті, а як вище, то гукніть як вовки; теперечки, коли присідатиму до землі, то придавіть і стиште, щоб шепотіли, як листя уночі; а коли випрямуюсь й розведу руками, то шкварте на весь живіт. Зрозуміли?

Усі. Гаразд!

Дмитро. Ну, слухайте ж, утнемо!

Хор.

На городі калинонька, під горою терн;
Полюбив я дівчиноньку, люблю і тепер.
Ой, жаль, жаль мені буде,
Різьмуть її люди, моя не буде!
Вже до тої криниченьки стежки заросли;
Вже до мої дівчиноньки старости пішли.
Ой, жаль... і т. д.
А вже з тої криниченьки орли воду п'ють;
А вже тую дівчиноньку до шлюбу ведуть.
Ой, жаль... і т. д.
Один веде за рученьку, другий за рукав,
Третій стоїть, сльози ронить, любив, а не взяв.
Ой, жаль, жаль... і т. д.

Дмитро. Бачите, як славно.

1 парубок. Молодець, молодець!

Галина. Далебі, таки хороше.

1 дівчина. Якби ще якої от так.

Дмитро. Тобі як мед, так і ложку.

1 парубок. Та й додому час: он уже перші півні кричать.

2 дівчина. Так рано?

2 парубок. Та вам, звісно, хоч цілу ніч гуляй, бо яка там ваша робота? А от як намахаєшся за день косою, то не те заспіваєш.

1 парубок. Ну, збирайтесь, хлопці, прощайтесь з дівчатами, та й гайда.

Пари збираються, прощаються; стоїть тихий гомін.

ВИХІД 7

Маруся, Хома, а далі Гриць.

Хома (*виводить Марусю зза млина*). Не журись, Марусе, не сумуй! Їй-богу, не варт він того, щоб серденько за ним умлівало.

Маруся (*зовсім не слуха*). Значить, не любить і не любитиме... а ще чим далі... більш ненавидітиме!..

Хома. Забудь його. Я знаю, тепер тобі трудно буде передужати свою муку, а тільки переможеш... то зараз і одляже...

Маруся. А чим далі більш ненавидітиме...

Хома. Та цур йому, коли про тебе й не дума; він просив мене, щоб завтра пішов йому сватати Галину...

Маруся. А! Так! Попроси його, щоб зараз на одне слово. (*Хома відходить*).

Маруся (*побачивши Грицька, прожогом до нього*). Грицю, на одне слово. (*Бере за руку і підводить ближче*). Я бачу, що ти мене не любиш і любити більше не будеш... тобі судилась, певно, Галина! Ну, що ж! Помагай

їй боже! Аби ти був щасливий... Я тобі тільки щастя бажаю!

Грицько. Коли б ти по правді казала!

Маруся (*перебива*). Слухай, Грицю, я тебе попрошу тільки ось що: не зневажай мене перед людьми, не дай на посміх, не врази вкінець моїх гордощів. Покажи усім, що ми з тобою розійшлися мирно, тихо, як друзі, зайди до нас завтра. Ну, що ж? Зайдеш?

Грицько. Зайду, зайду, Марусечко.

Маруся. Зайдеш? не одуриш? не насмієшся?

Грицько. Зайду! Слово козацьке!

Маруся. Ну, спасибі, спасибі. Тепер прощай!

Грицько. Марусечко! яка ти їй-богу!

Маруся. Годі тепер. Завтра ждатиму... Прощай! (*Грицько пішов*).

ВИХІД 8

Маруся сама.

Маруся (*проводжа очима Гриця*). Прийдеш, прийдеш, мій голубе! Завтра увечері Галина рушники даватиме... завтра уранці я з тобою прощатимусь!.. Попрощаємось... і помиримось! За що мене ненавидіти! Помиримось і поєднаємось.

Іде.

Завіса.

ДІЯ П'ЯТА

Середина хати.

ВИХІД 1

Маруся сама.

Маруся (*сидить біля стола, сперши голову на руки і потопивши очі в одне місце*). Сьогодні, здається, у мене заручини... Грицько прийде... а я рушників не наготовила... Все слаба була. Гадюка моє серце ссала, а тепер притаїлась... Коли ж би її не зворушити... Постійте, постійте! Галина, здається, мої рушники забрала? Тепер Гриць може туди піти... зрадить мене? А все через когось! Господи, от не пригадаю! Господи! Зрадить, зрадить! (*Співа*).

Ой, зрада, зрада,
Карі очі, зрада.
Чому в тебе, милий,
Не вся щира правда?

Ой, чого ж ти, милий,
Думаєш, гадаєш?
Мабуть же ти мене
Покинути маєш?

Ой, не кидай, милий,
Я ж тебе кохала.
Ой, чого ж, мій милий,
Та розрада стала?

ВИХІД 2

Маруся й Вустя.

Вустя. Чого ти, моя донечко, моя квіточко, усе цієї пісні співаєш?

Маруся. Мамо, коли я всі пісні забула, хтось з голови вкрав.

Вустя. Що ти говориш, дитино моя, опам'ятайся!

Маруся. Їй-богу! От ще другі пісні зосталися в голові, та десь далеко, не знайдеш!..

Вустя. Та яка причина тобі сталася, зозулечко моя? Хоч пригадай, де ти вчора була?

Маруся. Вчора, вчора? Тривайте, щось страшне... Хтось вирвав у мене серце. Правда... Адже у мене тепер нема серця?

Вустя (*обніма її і плаче*). Голубочко, утіхо моя єдина! Що ти зі мною, нещасною, робиш? Мало я того горя перетерпіла, а тепер ще таке безголів'я. Порятуй мене, донечко, опам'ятайся!

Маруся. Мамо, не плачте... я пригадаю... тільки трудно мені—голова починає боліти...

Вустя. Ти цілу ніч десь блукала. Кажуть, ранком з лісу йшла. Чи не причинилося тобі чогось в лісі?

Маруся. Ліс? А! Пригадую собі... Ворожка... доля моя химерна... не любить... та ненавидітиме ще більше...

Вустя. Що ти говориш? Яка там ворожка ненавидить?

Маруся. Пригадала, пригадала... Сьогодні Гриць прийде.

Вустя. Чого ж він прийде?

Маруся. Прийде помиритися!.. може доля нас сьогодні поєдна?

Вустя. Та чи ж правда? Ви помиритесь, і Грицько прийде? Щось непевне ти кажеш?

Маруся. Ні! Прийде, прийде!.. я його так жду! (*Трохи очумалась*).

Вустя. Та дай, боже милосердний, щоб його серце до нас навернулося; а то, як були ми багаті, то Грицька того й дрючком від хати не одіб'єш, а як через оту харцизяку зубожіли, то Грицько й плюнув на нас.

Маруся. Так, так, пригадала: ми бідні... А Галина багата... ха, ха, ха, ха! От що я, дурна, й забула... Так це, мамо, пусте... І як мені перше не приходило в голову? Не журіться, мамо, я піду в ліс, там така ласкава бабуся... вона й страшна й ласкава... Чого попросиш — зараз дасть. Я вже такого

попросила дорогого та трудного—й то дала. А грошей дасть, мамо, скільки хочете.

Вустя. Господь з тобою, дитиночко моя, що ти верзеш? Хто ж би нам грошей дав? Тепер, серденько, такий світ настав, що швидше чоловік дасть з себе шкуру здерти, ніж тою копійкою поділиться.

Маруся. Ні!.. Там у лісі всього можна дістати, можна й кохання навіть!

Вустя. Ох, моє лишенько! Певно, тобі, дитиночко моя, наврочено... І голова гаряча, й з лиця пашить, й погляд гострий. Може б переполох вилити або я засвічу свічку страсну?

Маруся. Ні, воскової свічки ще тепер не слід, потім, потім,—я здорова—у мене тільки в голові гуде... а я все пригадала... сьогодні прийде, мамо, Грицько, а я не прибрана...

Вустя. Чого там тобі прибиратися у будень?

Маруся. Як будень? Сьогодні у мене свято... таке свято, яке раз на віку буває... Дайте мені, голубочко, нову керсетку, намисто й дукачі, й квітки, і віночок.

Вустя (*підходить до скрині*). Нащо він тобі, той віночок? Буде й стрічок самих.

Маруся. Ні, мамо, дайте й віночок і все... бо сьогодні слід... нехай вже я так в тім віночку і зостанусь... Не скидайте його...

це тоді, як були ми на ярмарку з Грицьком, мені його куплено...

Вустя. Та на, я не жалую!

Маруся (*похапцем прибирається, дивлячись у дзеркало*). Бачите, мамо, я сьогодні не така бліда на виду... Мамо, скажіть мені: я гарна, чи ні?

Вустя (*з плачем*). Гарна, моя доню, мов зіронька!

Маруся. Чого ж він... от знову забула... все гірше ненавидітиме? В лісі бабуся дала пораду...

Вустя. Що ти, знов, господи!

Маруся. Ні, ні, я пригадала... зараз мій Грицько прийде... чим же його будемо вітати?

Вустя. А чим же, доню?

Маруся. У вас там, у хижі, є ще пляшка меду, що Хома привіз, дайте ключа...

Вустя. Та навіщо йому мед? Його для тебе тільки й держала.

Маруся. Ні, дайте, дайте! Дайте ключі сюди, я сама принесу для свого Грицька... Помиримось, погодимось й зап'ємо медом. (*Виходить*).

ВИХІД 3

Вустя сама.

Вустя. Ох, непритомна вона, непритомна! Мати божа! Зглянься, пречиста, над обез-

доленими, не осироти вкінець нещасної матері! (*Сідає*).

ВИХІД 4

Хома і Вустя.

Хома (*увіходе крадькома*). Що ви, матусю, все журитесь та журитесь? (*Цілує її в руку*).

Вустя. Як же мені, Хомо, не побиватись, коли з Марусею щось непевне скоїлось?

Хома. З Марусею? Що таке? Де вона?

Вустя. Та учора як з тобою пішла, а вернулася уже світом... та либонь недужа; її там чи налякано, чи наврочено.

Хома. Та може так... перший раз вийшла... Може од слабості... Адже вона не лежить?

Вустя. Та лежати не лежить, а ще якась жвавіша, тільки голова чи болить, чи що?

Хома. Голова, то пройде... аби не лежала.

Вустя. Все Грицька дожидає. Чи тому то правда, що вони помирились і Грицько прийде?

Хома. Правда, правда, матусю, він то прийде; тільки, на мою думку, чи не дума насмішки якої вчинити?

Вустя. Ах, він каторжний, каторжний, бодай йому добра не було ні в цім, ні на тім світі, бодай його щодня корчило; бодай

робаки живому поточили всі печінки; бодай йому сталася така смерть, як тій скаженій собаці—без хреста й без могили!

Хома. А коли схаменеться і зробить її щасливою, то хай йому господь милосердний усе простить і допомага на всякім ділі! І ви, матусю, не суперечте їм, нехай прийде; побалакають, погодяться...

Вустя. Нехай, нехай! Тільки коли насміється, то я йому сама очі видеру з лоба!

Хома. А от, коли з Грицьком у них вийде розрада... то... після там... як Маруся заспокоїться трохи... чи не замовили б ви їй словечко за мене?

Вустя. За тебе? Хіба ти, синку, думаєш?

Хома. Матусенько! Коли бог пошле мені таке щастя, то мені на світі й раю не треба! а як же б я вас шанував та жалував! Та ви б у мене жили, як у Христа за пазухою!

Вустя. Ох, синку мій, я б така була з того рада, що й господи! Більше й Марусі ніхто не любитиме... тільки, як Маруся справиться з своїм серцем?

Хома. Ох, що й казать! Коли другий посвата, милий, любий, вродливий, то хай раює! Я тільки ж про Марусине щастя і дбаю... тільки про її щастя!

Ворожка

Артистка Ожловська

ВИХІД 5

Ті ж і Маруся.

Маруся (*увійшла з пляшкою і різним посудом*). Насилу знайшла; ось і мед, і сир, і сметана...

Вустя. Для чого принесла той мед, доню?

Маруся. Як же, мамо, треба гаразд молодого прийняти.

Хома (*до Марусі*). Здрастуй, Марусечко! Кого це ти так виглядаєш?

Маруся. Грицька. Аджеж він буде?

Хома. Буде, буде. Він у мене ночував, та оце виряджав сватів до Галини, то казав, що сюди зайде.

Маруся. До Галини! А!.. я чула щось... як до Галини? Він сюди обіцяв прийти... Він до Галини не піде... Хоч у мене покрадено рушники... а не піде... не піде!

Хома. Заспокойся, голубко, певно не піде!

Маруся (*встає*). Ха, ха, ха! Не піде! ха, ха, ха.

Вустя. Чого ти, Марусе, смієшся?

Маруся. Так... Мені повеселішало... Згадала смішне... Слухайте, мамо, Хомо, лишіть мене саму тут. Гриць прийде, ми на самоті розмовлятимемо... Тихо та любо.

Хома (*до Вусті*). Справді, нехай вони собі перебалакають... Зайдіть, мамо, до мене; ми

за їхню згоду, за їхнє щастя хоч по чарці вип'ємо.

Вустя. Та ходім, ходім! Порядкуй уже сама тут, доню... щасти тобі боже! (*Іде*).

Маруся. Мамо, стривайте... я щось хотіла вам сказати... Обніміть мене! Простіть мене! Не сердьтесь!

Вустя (*обніма її*). Що прощати, дитино моя, кохана моя! Чи я ж тебе не носила під серцем; чи я ж тобі не співала темними ніченьками; чи я ж тебе не вмивала дрібними слізоньками? Щоб я на тебе сердилась? Та ти ж наша єдина втіха! Без тебе краще лягти в холодну, німу домовину! (*Виходить*).

Маруся. Мамо, мамо! (*Поривається за нею, біжить*).

ВИХІД 6

Хома сам.

Хома. Грицько незабаром прийде... я його підстроїв оце добре, до згоди не дійде, а Маруся піднесе йому меду—це певно. Ха, ха, ха! Отрута подіє не зразу, і кінці в воду! Настане мені жадана година! (*Потира руки*). Скільки то я надривав і катував себе, щоб перебороти ворогів; зостався тільки останній щабель. Поможіть же мені, всі чорти, у цій справі. За коротку годину щастя з нею я радий на віки вічні на саме дно у ваше пекло дістатись! (*Іде*).

ВИХІД 7

Маруся сама.

Маруся (*після паузи увіходить*). Матері шкода... тільки нема чим і жаліти. Моє серце перетліло! тепер мені з'явилось усе... мов крізь туман, а все бачу!.. Грицько мене не любить... одружиться з Галиною. Дивитись на їх щастя, терпіти зраду і ковтати все сльози? Ні, не треба цього!.. Годі! Краще в домовину... Ляжеш в домовину, і я з тобою поруч ляжу... нас вороги роз'єднали, а ми все таки з'єднаємось навіки. Так краще: ні мук, ні злоби, а спокій та тиха, німа згода! Насиплють високу могилу, поставлять хрест з двома хустками; вітрець буде хустками маяти і розмовляти тихо з могилою. (*Схаменувшись*). Ох, я й забула! Де це мій порятунок, мій спокій? (*Шукає божевільно*). Де ж це він? Господи! Невже й його у мене вкрадено? Де ж він? Ось! (*Вийма зза пазухи пляшечку*). Тепер усе готове... Тільки щоб прийшов! Чи прийде ж?.. Прийде, прийде!

ВИХІД 8

Маруся і Грицько.

Грицько (*увійшов*). Здрастуй, Марусечко!

Маруся. Здрастуй, Грицько! Спасибі, що прийшов, не одурив.

Грицько. Коли б ти мене так дурила, як я тебе.

Маруся. Борони боже! Сідай же, сідай, серденько... Давно ми з тобою вкупі не сиділи... Посидьмо ж хоч наостанку.

Грицько. Якби не ти, Маруся, то ми б не розраїлись ніколи. А тепер уже не поправиш.

Маруся. Хіба я цього хотіла? Ні, не хотіла... А, видно, доля вже така, кажуть, якась химерна... Що ж проти долі вдієш? Усе спробувала... Але чим далі, більш ненавидітимеш.

Грицько. Хто тобі казав?

Маруся. Це вже так судилось... Я безсила тепер, як билиночка... Куди мені проти необоримої сили! Хоч би ти на мене не сердився. Я тобі нічого не вчинила!.. А то мені така нудьга!.. отут, бачиш, у мене гадюка під серцем... Вона тепер притаїлась, а я боюсь, щоб у голову не залізла...

Грицько. Що ти говориш, Марусе? (*До себе*). Вона ніби не при собі: заговорюється! Невже звістка про Потапа так її вразила? (*До Марусі*). А тобі Потапа жаль?

Маруся. Жаль?.. Мені трохи жаль матері, а то нікого... та чим і жаліти, коли тут камінь?

Грицько. Господь з тобою, Марусе!

Маруся. От! от! Не буде вже ніякого

ворога між нами... Було б тобі на вечорниці не ходити.

Грицько. Та я після того й разу не був... засіли вони мені в печінках... Ще й тягали через них... певно, більш не піду до смерті.

Маруся. Не підеш, не підеш... я знаю... я хочу того! Інак, Грицю, не можна! Нас розраяли, а ми помиримось... Тільки сьогодні нам і можна помиритися... а то вже зроду: все ненавидітимеш більше та гірше, а другу покохаєш.

Грицько. Я тебе ненавидітиму?

Маруся. Здається, ти!..

Грицько. За віщо ж? Хіба за Потапа?

Маруся. Може... тільки ти в тому не вільний; так уже треба...

Грицько. І ти мене ненавидиш?

Маруся. І я хотіла, та не можу... Не можу... перебороти... от з тієї любові і гадюка заплодилась!..

Грицько (*зворушений*). Марусе! Моє серденько! Заспокойся! У тебе мов пропасниця!

Маруся. Заспокоюсь, заспокоюсь!.. Заспівай ще мені, я давно тебе не чула...

Грицько. Я б заспівав... так мене обняла чогось така журба, така нудьга, мов би серце здавило кліщами.

Маруся. Заспівай бо, заспівай!

Грицько (*співа*):

Та не жур мене, моя мати,
Бо я й сам журюся,—
Ой, як вийду за ворота,
Од вітру валюся.

Ой, осідлаю та кониченька,
Коня вороного,
Нехай несе в чисте поле
Мене молодого.

В чистім полі тирса шумить,
Катран зеленіє.
В чистім полі своя воля,
Аж серце німіє!

Ой, вийду я на могилу,
Кругом подивлюся,
Як згадаю про ту волю,
Сльозами заллюся.

Маруся (*увесь час, спершись руками об стіл, пильно дивиться на Гриця*). Годі, годі! (*Тремтючи*). Випий же, мій любий, за нашу згоду меду! Щоб ми довіку більш не сварились. (*Вилива все в кухоль*).

Грицько. Давай! Будь здорова! (*П'є нахильцем*).

Маруся (*шалено*). Стій, не все, не все, лиши мені половину!

Грицько (*кида кухоль*). Що це ти мені дала?

Маруся (*плазує по підлозі, щоб зібрати те, що розлилося*). А мені нема? Що ж це я одна останусь?

Грицько (*хапаючись за груди*). Хто в бога вірує, рятуйте. Пече мене.

Маруся (*говорить божевільно*). Ха, ха, ха!.. Напоїла милого любощами! Тепер до Галини... не підеш! Ха, ха, ха! Мене обніме, вкупі ляжемо.

Грицько. Отрута?! Ой, смерть моя! Горить у мене все... дух забиває!

Маруся. Мені, мені дай половину ... Пробі!.. Я не хочу зоставатись без його ... не хочу!

Грицько. Ой, погибель моя! Рятуйте, рятуйте мене! Вогнем палить!

Маруся (*скажено бігає*). Рятуйте! ха, ха, ха! Дайте мені ножа! Ха, ха, ха!

Грицько (*схопившись*). Не можу! Марусе! Що ти наробила? Я любив тебе ... ми б щасливі були б, а тепер... смерть!.. (*Падає*).

Маруся (*скажено рве на собі все, а потім з розпущеними косами кидається до мертвого*). Ай! Устань! Устань! Не можна без мене! А як же рушники? Коли ж? Чого ти мовчиш? Бач, було не ходити на вечорниці... (*Співа*):

Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці,
Бо на вечорницях дівки чарівниці.
Котра дівчина та чорнобровая,
Тож чарівниця справедливая.

Гриць мене, моя мати,
Гриць мене полюбив,
Гриць мені, моя мати,
Черевички купив...

У неділю рано зілля копала,
А в понеділок переполоскала,
Прийшов вівторок, зілля зварила,
А у середу Гриця отруїла.

ВИХІД 9

Ті ж і Хома.

Хома (*біжить*). Що, так зразу? Знахарка передала. Марусе, Марусе! Ходім звідціль! (*Хоче її підвести*).

Маруся (*держить тремтячими руками мертвого і не дає*). Не дам, не дам! він мій! навіки мій!

Хома. Пропало все! Ну так! (*Вихоплює ніж зза халяви, зарізується і падає*).

Маруся (*немов колисаючи Гриця, співає*):

У неділю рано матуся тужила:
„Ой, нащо ж ти, доню, Гриця отруїла?“—
„Ой, мамо, мамо, жаль ваги не має,—
Та нехай же Гриць той нас двох не кохає“.

Завіса тихо спада.

Кінець.

С. М. Ткаченко

Заслужений артист УРСР
Режисер Державного ордена Леніна
Академічного Драматичного
театру ім. І. Франка.

РЕЖИСЕРСЬКІ КОМЕНТАРІ

Критично засвоїти класичну спадщину в театрі — це значить поставити п'єсу так, щоб став зрозумілий її соціально-історичний, класовий зміст. А звідси висновок: для того, щоб добре і вірно поставити класичну п'єсу, конче треба глибоко і всебічно вивчити час, коли відбувається дія п'єси.

Сюжет п'єси „Ой не ходи, Грицю" взято з народної пісні і народних переказів про Марусю Шурай. Автор не зазначив точно часу, коли відбувається дія, але, добре прочитавши твір і прослідкувавши за розвитком подій, ми побачимо, що дія відбувається за часів кріпацтва, коли ще не було залізниці. У другій дії Хома, розмовляючи з Грицем, каже:

Хома. Жалко мені тебе, голубчику: якого парубка зацурала.

Грицько. Ет, байдуже!

Хома. Та й то правда; не до пари вона. А що, ти не думаєш після свят на Дін на рибу?

Грицько. Хто його зна. Грошенят обмаль.

Хома. Про це діло можна й поміркувати.

Далі в 3-й дії в розмові з Марусею Дарина каже, що Грицько „після допросу знов з хурою виїхав із села".

Для того, щоб добре відобразити на сцені епоху, постановникові вистави треба вивчити стан селянства того

часу, селянський побут, звичаї, культуру, костюми і т. п. В цьому поставникові допоможе відповідна література і образотворчий матеріал.

До століття з дня народження М. П. Старицького вийшло багато літератури про його творчість. Хоча би з частиною цієї літератури треба обов'язково обізнатися як режисерові, так і акторам, і це допоможе їм краще відтворити епоху. Поверховий підхід до твору може призвести до невірного, карикатурного, спотвореного показу звичаїв і побуту епохи.

Нам треба завжди пам'ятати, що твори класичної драматургії мають велике пізнавальне і виховне значення. Це ще раз повинно примусити акторів у підході до класики, а в даному разі — до п'єси „Ой не ходи, Грицю", не спотворити драматурга, а глибоко розкрити його думки і донести до глядачів його художні образи.

П'єса яскраво характеризує дореволюційне село. Хома — це сільський глитай, що здирає останню сорочку з бідняка, як про це доводить розмова дівчат в 1-й дії:

М а р у с я. Ну, запрягайтесь, дівчатка, бо вже час, час! Та підвеземо зараз до Хоминої хати.

1 д і в ч и н а. Та цур йому! Такого ідола і зачіпати страшно.

2 д і в ч и н а. І шага не дасть. Він відьмак, з чортами знається.

Д а р и н а. Які там чорти? Батьки його здирщики були пекельні! Все село обнищили. Позиче ото батько його гроші кому, а в заставу і чоботи, і корову, і коня — все бере... Не верне чоловік позики — пропала застава! Одного дня не впустить... Або як позиче на відробітки... Ну, вже юшку виварить... Т а й в і н т а к и й.

Хома в розмові з Потапом каже, що Грицько підпанок. Підпарубочий Дмитро — бідняк, який не має й

шагу за душею, а тому й змушений служити за попихача у заможніших.

Основний задум твору „Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці"— показати жах темряви і забобонів дореволюційного села. Темрява — неписьменність, віра у різні забобони, у чортів, відьом і різну нечисту силу, панування знахарок, чаклунок... А над усім цим, як павук, розпустив свої тенета куркуль Хома, який своїми підлими і ганебними діями призвів до загибелі кількох молодих людей, що любили один одного.

П'єса „Ой не ходи, Грицю" користувалася і користується великою популярністю серед трудящих мас нашої країни. Глибока народність твору, який правдиво і переконливо відтворює реальну правду життя, показуючи всю складність стосунків між людьми, приваблює й досі глядачів.

Який же соціально-історичний зміст і вартість цього твору? Тема значно ширша, ніж помста зрадженої дівчини своєму коханому. Коли прослідкувати за розвитком інтриги у п'єсі, то побачимо, що головний рушій розвитку інтриги—Хома; від нього все походить. У першому своєму монолозі Хома говорить про свої почуття до Марусі і вирішує боротися за своє щастя.

Хома. ... Доріс я до літ, хазяїном став, а все таки і грішми не здолав купити собі серця,— ну, й зненавидів я усіх! Став ховатися від людей, поки й сивина вкинулась,— та не сховавсь від Марусі. Пройняла вона мене гострим поглядом, вразила ущипливим словом, опалила красою. Вона сміється з мене, в мене печінки тліють; вона глузує з мене, а моя кров од того ще більше смолою кипить... І невже я її не дістану? Невже розум і гроші не можуть поборотись з красою? Ні, поборимось ще!..

І Хома починає активно діяти. Маруся жаліється Дарині, що Гриць чомусь змінив своє ставлення до неї.

Маруся. Що це твого брата Грицька ніде не видко? Слабий, може, чи що?

Дарина. Ні, хвалити бога, здоровий; його ж оце з місяць дома не було: ходив з хурою.

Маруся. Знаю. Так уже буде з тиждень, як він повернувся, а й у хату не плюне, очей не покаже... Не знаєш ти, серце, з якої б причини?

Дарина. Хто його зна... Я й сама помічаю, що брат перемінився... Усе сумний якийсь ходе... часом закине про тебе слово та немов подавиться...

Холодна зустріч Марусі і Грицька яскраво доводить, що між ними щось сталося. Із перших слів Хоми ми дізнаємося, що це його робота: „Я добре зробив, що пустив Грицькові про неї жучка. Але треба ще й матері, вона горда, а він ревнивий, завзятий"...

Знаючи, що Маруся закрутила Потапові голову, Хома вирішує нацькувати Потапа на Грицька і дарує йому ножа, сподіваючись позбутися обох суперників... „Зосталась би вона сама собі, без помочі, без поради, а я б тоді один з щирістю, з приязню... один без суперників"...

В другій дії Хома підмовляє Степаниду, щоб вона допомогла закохати Грицька в Галину, а Марусю в Потапа. Степанида бачить, що Хома щось задумав, але вирішує допомагати Хомі в його справі, сподіваючись, що він їй добре заплатить... „Та й Потап подякує... І Галина багата. Ну, що ж? Утік не утік, а побігти можна!.." І Степанида стає спільницею Хоми, вона зводить Галину з Грицьком. Маруся, ображена поведінкою Грицька, починає загравати з Потапом. Грицько скаженіє і починає глузувати з Потапа. Хома підбурює Гриця заступитися за свою сестру Дарину, яку ніби Потап кинув. Починається бійка, під час якої Потап дарованим Хомою ножем ранить Грицька. Від болю і люті Грицько ображає Марусю, обзиваючи її покидькою. Маруся зомліла.

В третій дії ми дізнаємось, що хтось пограбував Шураїв. Вони збідніли. Маруся, після сварки з Грицем на вечорницях, захворіла. Потап у тюрмі. Хомі пощастило позбутися одного суперника. Гриць поїхав із села з хурою; здавалося, і другого суперника немає. Але Маруся думає тільки про Грицька, чекає його і хоче з ним порозумітися. Нарешті настала для Марусі довгождана хвилина: вона зустрілася з Грицьком. Здавалося, що непорозуміння буде розв'язане, і закохані знов будуть щасливі. Але тут знов з'являється Хома і натяками знову розпалює ревнощі у Грицька. Грицько іде від Марусі, не порозумівшись з нею, і Хома пояснює це тим, що Грицько закоханий у Галину. Хома обіцяє дістати для Марусі привороту.

В четвертій дії, в лісі, Маруся від баби-ворожки одержує отруту, яку, звичайно, приготував Хома. В лісі Хома робить все, щоб остаточно переконати Марусю в тому, що Гриць любить не її, а Галину Шиньову, до якої нібито вже й засилав сватів.

В п'ятій дії Маруся, під впливом Хоми, остаточно переконується, що Грицько її не любить і дає йому випити отрути. Нерви Марусі не витримують страждань і вона божеволіє.

Всі найпідліші заходи, до яких вдається Хома, не допомогли йому, і він не зміг завоювати кохання дівчини.

Автор наділив Хому всіма огидними рисами, не тільки моральними, але й фізичними. Підлий негідник, вбивця, Хома і фізична потвора: горбань, а з лиця страшний і бридкий.

Навіть побіжний розгляд п'єси доводить, що основним рушієм інтриги є Хома, що решта дієвих осіб роблять те чи те тільки з наказу і бажання Хоми. Коли б не Хома, не було б і драми Марусі і Грицька. Глядач з самого початку буде весь час на боці Марусі, він співчуватиме їй і бажатиме, щоб непорозуміння, яке виникло поміж Марусею і Грицем, зникло і щоб вони

були щасливі. Але Хома у своєму прагненні оволодіти серцем Марусі вживає всіх заходів, щоб поглибити розходження між обома закоханими. Основним завданням режисера буде слідкувати за лінією розвитку конфлікту і чітко подавати у акторському виконанні Марусі і Грицька їхнє прагнення договоритися і ліквідувати перепону, що стоїть на шляху до їхнього взаємного щастя, а щодо поведінки Хоми — підкреслювати його прагнання ще глибше і гостріше посилити непорозуміння поміж Марусею і Грицьком. Докладніше на цьому ми зупинимося під час розбивки п'єси на тематичні шматки.

Як знаходять і визначають межі шматка? Початок шматка завжди визначається поворотом дії у новому напрямку. З нового факту, з яким доводиться стикнутися дійовим особам, або з несподіваної і значної появи нової дійової особи на сцені завжди починається новий шматок п'єси. З початком нового шматка у п'єсі змінюється ритм дії, змінюється акторське завдання і, разом з тим, змінюється і мізансцена.

Візьмемо для прикладу шматок із 3-ої дії — сцену, коли зустрілися Маруся і Грицько; їх зустріч була дуже радісна, вони давно прагнули цієї зустрічі, їм хочеться поділитися думками, розповісти про біль розлуки, а головне, дізнатися правди про їхні взаємини. В той час, коли, здавалося, ось зараз дія піде зовсім по іншому руслу і приведе Марусю і Грицька до взаємного щастя,— з'являється Хома.

Маруся. Грицю, слухай... я тобі всю правду скажу...

Хома (*що ховається за кущем, одразу виходить*). От бач несподівано як! Здоров, Грицю! Я з Марусею частенько балакав про тебе... сестричка питалася... ми, знаєш, побраталися... так я запевняв, що ти швидко повернешся... Тут його, мовляв, Галинонька жде... аж на вигін біга все виглядати!..

Грицько. Та то... мало чого!..

Хома. Слухай, Грицю, я от тобі правду скажу хоч і при Марусі... Даймо, що вона тебе без душі любить, що й багата й красива...

Грицько. Та годі про се!

Хома. Ні, стривай! Даймо і те, що й вона тобі до вподоби... аж гинеш, але тобі ще рано женитися, у тебе ще серце на всі боки: сьогодні одну любиш, завтра другу...

Грицько. Про те мені знати, яке у мене серце, Хомо... я тебе не прохав цього чіпати.

Із наведеного шматка п'єси яскраво видно, як Хома намагається ще більше роз'єднати Марусю і Грицька... Хома, говорячи до Грицька, бажає довести Марусі, що Грицько її не любить, що йому більше до вподоби Галина, і що Галина теж любить Гриця.

А коли Гриць набрався мужності і обрізав Хому, то Хома зразу змінює тактику наступу. Хома, після виступу Гриця, атакує горде і вразливе серце ревнивого Грицька, використовуючи стару зброю — Потапа.

Хома. Вибач мені, голубчику, я так тільки по щирості... вір мені. От, що думаю, те й кажу. Не сердься! Я оце зараз добру новину прочув: Потап вертається!

Маруся і Грицько. Потап?

Хома. Егеж. У його діло на добре вийшло: виявилось, що він безневинний!

Маруся. Як?

Хома. Бачиш, голубко... сядь краще, серденько! Ач як пополотніла, тремтиш! Так виходить, що Рябокониха винна Потапові гроші, а він правив... значить, по злобі показала й на Потапа тільки напасть звела.

Маруся. Слава богу, що через нас не постраждав він даремно. Я така рада!

Хома. Так ти, сестричко, рада? Я знав, що цією новиною обрадую тебе.

Маруся. Чому ж мені не радіти? Хіба Потап мені що зле вчинив? Він завжди був до мене таким добрим, прихильним... Ні одного кривого слова я від нього не чула; за що ж би я мала на нього злобу?

Хома. Не маєш, не маєш... знаю! Ха, ха, ха!

Грицько (*сумно*). Прощавайте.

Маруся. Куди ж ти?

Грицько. Додому.

Маруся. Зостанься хоч на часинку!... Побалакаємо...

Грицько. Ніколи.

Хома. Певно до Шиньової! Ох, ох, ох!

Грицько. То вже моє діло. (*Пішов*).

Маневр Хоми був вдалим: згадкою про Потапа він вразив Грицька і викликав у нього ревнощі, а звідти і злобу до Марусі. Грицько пішов, не поговоривши з Марусею, примирення не відбулося, підлі наклепи Хоми зробили свою справу, і лінія, яка, здавалося, повинна була піти в бік щасливого кінця, різко іде до катастрофи. Маруся починає вірити Хомі, що Грицько любить Галину Шиньову і що без привороту вона остаточно втратить Грицька. Хома обіцяє дістати привороту.

Шматок закінчується і починається новий, з відмінним завданням. Ритм і мізансцена змінюються, перед акторами стають інші завдання.

Під акторським завданням розуміється те хотіння, в ім'я якого дійова особа прагне певної мети.

„Чого прагну?" і „Заради чого прагну?"—такі два основні елементи акторського завдання.

Від правильного поділу п'єси на шматки, від правдиво поставленого перед виконавцем завдання, залежить лінія поведінки його на сцені, залежить якість створюваного образу. Треба пам'ятати, що образ створюється із цілої низки правильно поставлених перед виконавцем і вірно ним розв'язаних завдань.

Ще до піднятя завіси почався конфлікт, коли Хома

встиг пустити Грицькові „жучка" про Потапа і Марусю. Конфлікт розвивається до кульмінаційного пункту в 3-й дії, коли Маруся вирішила вдатися до привороту, і після того дія швидко іде до трагедійної розв'язки: смерті Грицька і божевілля Марусі.

РОЗБИВКА П'ЄСИ НА ТЕМАТИЧНІ ШМАТКИ

Дія перша

Перша сцена — це прекрасна експозиція, яка повинна ввести глядача в час і місце дії: зима, село на Україні, вечір, хлопці і дівчата кидаються сніжками, готуються щедрувати і, нарешті, ідуть до Хоми щедрувати. В цій сцені Дарина дає цікаву характеристику Хомі. Коли режисер буде робити купюри в цій сцені, то обов'язково треба зберегти слова Дарини, які вона говорить про Хому. Дітей з цієї сцени можна вільно вивести; вони тільки гальмуватимуть дію. Взагалі першу сцену до виходу Хоми можна скоротити до мінімуму, залишивши тільки кілька фраз дівчатам, коли вони виживають Дмитра.

(Наші пропозиції про доцільні скорочення п'єси — в окремому розділі).

Сцена друга — Хома виходить до колядників. Вона цікава тим, що розкриває ставлення Марусі і дівчат до Хоми. Маруся сміється, глузує з Хоми, співаючи уїдливу пісню, складену про нього.

Сцена третя — це вже певний початок розвитку майбутнього конфлікту. Хома в своєму монолозі знайомить глядача з своєю особою і каже, що за Марусю, за її красу він буде битися усіма засобами — і розумом і грошима.

Сцена четверта показує глядачеві характер Марусі, яка жартує з усіма, не пропустить нікого. Крім цього, ми довідуємося про любов Дарини до Потапа. Дарині

боляче дивитися, як Маруся жартує з Потапом. Нарешті, ми дізнаємося, що Маруся стурбована тим, що до неї не приходить Грицько.

П'ята сцена — вихід Грицька і його холодна зустріч з Марусею. Маруся схвильована образливим ставленням до неї Грицька, і в неї виникає підозра, що причина цьому якісь наклепи. Хтось хоче їх „розраяти" — так здається Марусі.

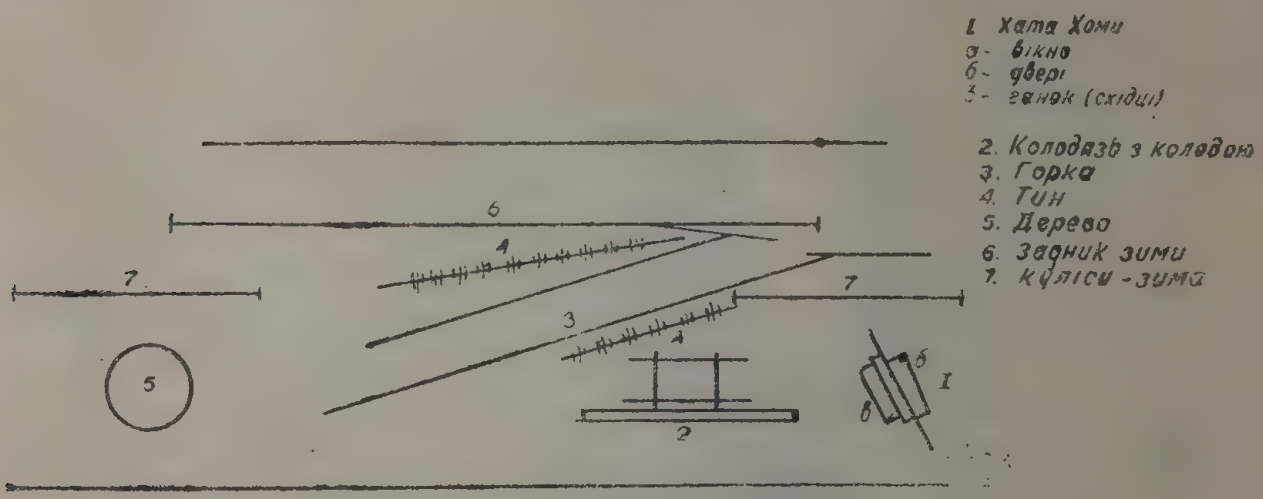

Схема декорації до першої дії

Із шостої сцени ми дізнаємося, що причиною образливої для Марусі поведінки Грицька був Хома. Це він пустив ревнивому Грицькові „жучка" про Потапа. Хома вирішує позбутися обох своїх суперників.

Сьома сцена суто побутова: хлопці співають щедрівки, Хома кличе до себе з гурту хлопців Потапа.

У восьмій сцені показано, як Хома нацьковує Потапа на Грицька і дарує йому великого ножа, звичайно з певною метою.

Сцена дев'ята — прекрасний вихід Вусті — матері Марусі. Із цієї цікавої колоритної сцени ми дізнаємося, що матері вже договорилися про майбутній шлюб Марусі і Грицька.

Нарешті десята сцена має значення, як ефектна співоча та танцювальна кінцівка 1-ої дії.

Дія друга

Дія відбувається у середині багатої, просторої хати Степаниди.

Сцена перша характеризує господиню хати Степаниду. Вона, будучи молодою, любила добре погуляти, посміятися і пожартувати.

Сцена друга має своїм завданням показати, що Хома в своїх задумах робить помічницею Степаниду, пообіцявши її озолотити. Степанида береться спарувати Галину з Грицьком, а Марусю з Потапом.

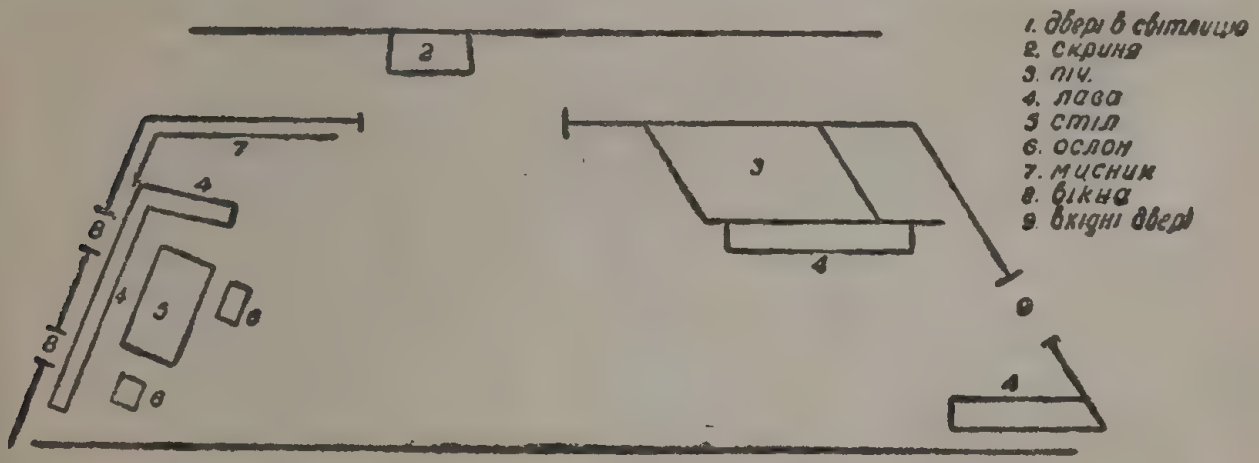

Схема декорації до другої дії

В сцені третій Степанида почала виконувати вказівки Хоми. Грицько з ревнощів, щоб досадити Марусі, вирішує залицятися до Галини Шиньової. В сцені треба показати глядачеві, що Грицько зважується на це, люблячи Марусю.

У четвертій сцені приходить Маруся. Грицько під впливом горілки, а також щоб зробити прикрість Марусі, починає висміювати Потапа. Маруся заступилася за Потапа, і це ще більше поглиблює непорозуміння між ними.

Сцена п'ята. Разом з Хомою на вечорниці прийшли парубки. В цій сцені, крім цікавих побутових деталей,

є цікава фраза, кинута 1-м парубком: вона характеризує ставлення народу до осіб „духовного стану".

Дмитро. Де там гребати — понаставляли з ласки, що й не поїмо. (*Показує на порожній стіл*).

1 парубок. Не журись! На поміч дяка покличемо, той і стіни погризе!

Сцена шоста. Прийшли дівчата. Щоб помститися Марусі, Грицько демонстративно, при всіх, цілує Галину. Маруся приймає виклик Грицька і починає загравати з Потапом. Боляче від цього Дарині: Потап, захопившись Марусею, зовсім забув про неї. Це використовує Хома і нацьковує Грицька на Потапа, щоб той ніби заступився за свою сестру.

У сьомій сцені Грицько вже вголос починає говорити Галині, що вона йому подобається. Маруся чує це і, щоб затамувати біль образи, починає танцювати.

Восьма сцена показує, що Хома зробив свою справу; між парубками виникла бійка. Потап поранив Грицька, а Грицько глибоко образив Марусю, обізвавши її — горду красуню — покидькою. Маруся зомліла.

Дія третя

Сцена перша. Після другої дії пройшло кілька місяців, надворі зелено. Завдання цієї сцени — розповісти, що трапилося з героями за минулий час.

Дарина сумує за Потапом, якого продовжує любити і якого, після бійки з Грицьком, обвинуватили в пограбуванні Шураїв. Потап утік з рідного села.

Друга сцена розповідає про нещастя Шураїв — їх пограбовано; Маруся хворіє після випадку на вечорницях. Всі відцуралися їх, навіть рідня, тільки один Хома допомагає їм. Для нас ясно, що все це трапилося завдяки старанням Хоми; звичайно, не без його участі Шураїв пограбовано. Хома виконує свій план: залишити Марусю одну, без помочі, щоб було легше при-

вернути її до себе. Хома хоче, щоб Шураї вважали його добрим і щирим.

Завдання цієї сцени — показати, що дівчата знають „добрість" Хоми та звідки вона походить. Народ на боці Шураїв.

Надзвичайно цікаво зроблена четверта сцена. Автор подав тут чудесний малюнок, колоритний і дотепний. Цю сцену завжди актори використовують для естрадних виступів, як окремий номер. Ефектний вихід Дмитра з піснею, жвавий діалог і виграшний вихід. Ця сцена прекрасно характеризує Дмитра, як живого, дотепного і винахідливого на штуки парубка.

Дієве завдання: Дмитро повідомляє, що Грицько приїхав і що про це йому сказав Хома. Глядачеві ясно, що це робиться для того, щоб Грицька зустріла Галина, а не Маруся. Цю сцену треба грати особливо жваво і безпосередньо.

Сцена п'ята глибоко драматична: її завдання — показати, як сумує і страждає Маруся за Грицем, а Дарина за Потапом. Ця сцена чудесно характеризує Дарину, як чулу і немстиву людину. Не зважаючи на те, що через Марусину поведінку загинув її коханий — Потап, вона турбується за Марусю і хоче полегшити її страждання.

Сцена шоста — короткий, але чудесний по своїй силі і глибині монолог Марусі, сповнений невимовної печалі, суму і туги дівчини за своїм коханим. Його треба читати тихо, без притиску, але так, щоб слова йшли з самої глибини великого люблячого серця. Тоді монолог досягне мети.

Сцена сьома показує, як Хома, після всіх його вчинків, робить першу спробу дізнатися, як поставиться Маруся до його залицянь. Він побачив, що всі його зусилля були марні,— Маруся любить тільки Грицька і просить Хому вернути їй її щастя.

В цій сцені треба показати, що душевні муки, хвороба і бідність зробили Марусю іншою. Нема веселої,

бадьорої і дотепної дівчини: тепер це — хвора і змучена людина, яка розгубилась і може тільки прохати поради і порятунку.

Сцена восьма. Всі злочини, хитрощі і підлість Хоми не дали йому успіху. Маруся ще далі відійшла від нього. Але Хома не хоче здаватися, він продовжуватиме боротьбу, але іншими методами.

Монолог Хоми написано майстерно. Автор знайшов для Хоми слова, які дуже влучно розкривають його душевний стан. Цей монолог виконавцеві треба прочитати пристрасно і виразно, вкладаючи в нього всю силу темпераменту.

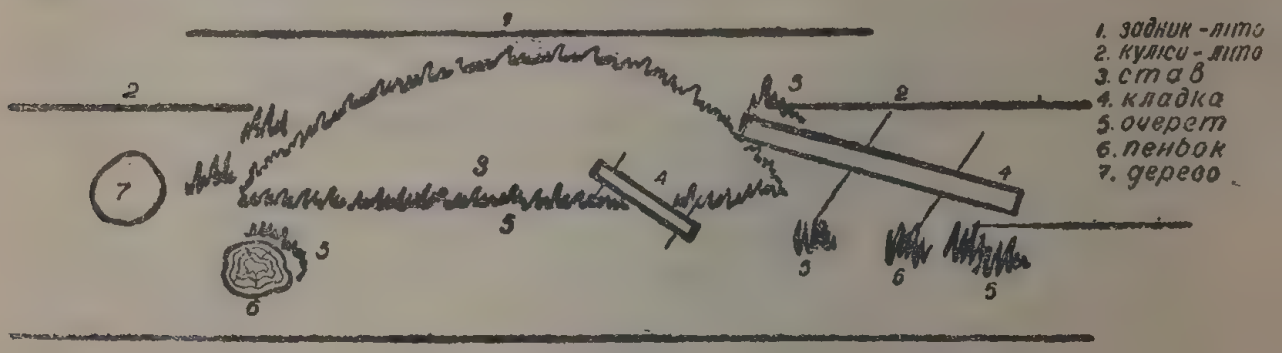

Схема декорації до третьої дії

Сцена дев'ята повинна довести, що Грицько любить Марусю і тільки про неї й думає.

Сцена десята — кульмінаційний пункт п'єси. Після цієї сцени лінія розвитку інтриги, сплетеної Хомою, іде до трагедійної розв'язки. В свій час ми на цій сцені зупинялися. Завдання її — показати, що під час зустрічі Марусі і Грицька все могло б закінчитися щасливо, коли б не втручання Хоми та не його наклепи, які повернули справу зовсім в інший бік.

Сцена одинадцята. Хома добився свого, йому пощастило переконати Марусю, що Грицько не любить її і що їй треба вдатись до знахарки про приворот.

В цій сцені треба показати абсолютну безпорадність

і розгубленість Марусі. Це — початок її майбутнього божевілля.

Сцена дванадцята — це шматочок чудесної, глибоко драматичної, невимовної розпуки люблячого серця молодої дівчини. Слова, які вкладає в уста Марусі автор,— вершина поезії. Їх треба читати тихо, зворушливо, з усмішкою і слізьми. Маруся страждає, але сподівається, що дістане зілля, яке їй дасть щастя.

Дія четверта

Перша сцена показує, як Хома намовляє бабу - знахарку, щоб та дала Марусі отруту.

Сцена друга. Баба - знахарка виконує вказівки Хоми. Вона хоче переконати Марусю, що щастя їй дасть тільки Хома, а Грицько її не любить і думає тільки про Галину.

Завдання сцени — показати нові заходи Хоми, а також те, що, не зважаючи ні на що, Маруся думає тільки про Грицька і бере від баби отруту як приворот.

Третя сцена. В цю сцену не можна вносити містики, її треба грати просто. Маруся в такому стані, що вірить всьому, що, на її думку, допоможе їй повернути Грицька.

Сцена четверта — суто побутовий малюнок. Хлопці зійшлись у ліс поспівати і зустрінутися із дівчатами.

Сцена п'ята. Після приходу дівчат і чергового жарту Дмитра, режисерові треба зробити живописну групу дівчат і парубків, що розбиваються на пари.

Діалог Хоми і Грицька, Хома діє далі. Він провокує Грицька, щоб той поводився з Марусею холодно, байдуже і зневажливо. Хома добився свого, бо Грицько любить Марусю і ревнує її до Потапа.

Сцена шоста. Прийшла Маруся, всі її радо зустріли. Це доводить, що Марусю на селі всі люблять і жаліють.

Завдання сцени — довести, як Маруся і Грицько наполегливо прагнуть порозумітися. Хома намагається не

дати їм порозмовляти і робить все для того, щоб розлучити Марусю і Грицька. Маруся дає випити Грицькові з першої пляшечки, де не було отрути, щоб перевірити його почуття. Грицько випив чарку і, виконуючи вказівки Хоми, холодно відходить від Марусі. Це вражає дівчину, і вона іде з Хомою.

Сцена сьома. Хома остаточно переконав Марусю, що Грицько не любить її. Маруся бере у Грицька слово, що він зайде завтра до неї. Маруся вирішила отруїти Грицька і вмерти разом з ним.

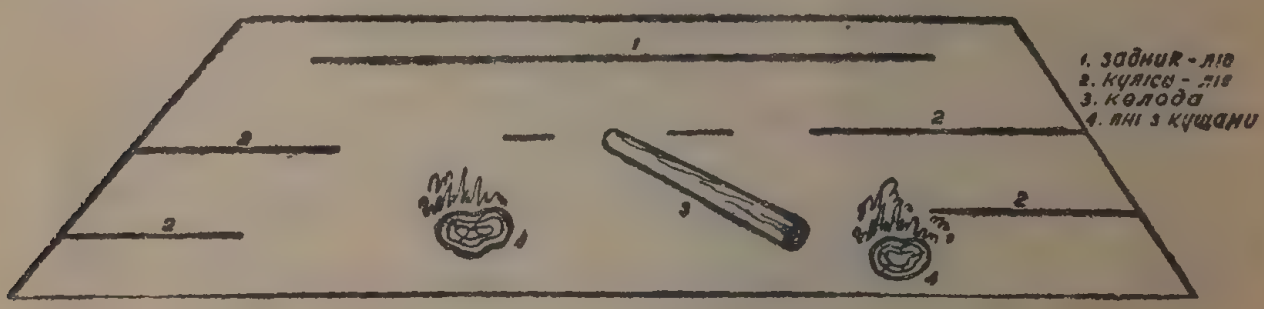

Схема декорації до четвертої дії

„Помиримось і поєднаємось" — вже машинально повторює Маруся.

Дія п'ята

Сцена перша. Маруся майже марить, вона бачить перед собою тільки Галину, яка готується подати Грицькові рушники. Пісню, яку співає Маруся, „Ой, зрада, зрада" ... треба виконувати в одному тоні, ніби машинально, думаючи про щось інше.

Сцена друга — розмова Марусі із своєю матір'ю — проходить надзвичайно напружено. Мати бачить, що її єдина, любима дитина чимсь стурбована, що Маруся все більше і більше помиляється в мові. Мати в розпачі, що не може допомогти своїй дитині. Підготовку Марусі до зустрічі з Грицьком мати розглядає, як ма-

рення хворої. Треба цю сцену грати дуже чуйно, уникаючи перегравання. Треба, щоб виконавиця ролі Марусі не ставила перед собою завдання грати божевільну, бо тут вона зробить помилку. В цій сцені треба грати Марусю, надмірно стурбовану майбутньою зустріччю з Грицем. Треба показати її заклопотаність, готування до зустрічі, і, головне, прагнення бути гарною.

Сцена четверта. Хома сподівається позбутися Грицька і намагається дізнатися від матері Марусі, як та поставиться до нього, коли він посватає Марусю. Хома продовжує свою підлу гру, вдаючи із себе кращого друга Марусі, який ніби тільки й думає про її щастя.

Чим виразніше виконавець ролі Хоми гратиме „щиру дружбу", тим яскравіше буде показана підлість Хоми.

Сцена п'ята. Маруся прощається з матір'ю. Вона внутрішньо вже переконана, що більше не побачить матір, бо помре разом з Грицьком, а не віддасть його Галині. В цій сцені в грі Марусі — хвилювання і страх, що Грицько не прийде до неї.

Сцена шоста. Хомі починає здаватися, що його боротьба ніби доходить щасливого кінця. Грицько вип'є отруту, він помре. Не зразу помре, і ніхто не дізнається про злочин. „Настане мені жадана година!" — вигукує Хома. Він почуває радість перемоги.

Сцена сьома. Маруся сама. Вона попрощалась перед смертю з матір'ю і їй стало жаль матір. Горе її перетворило, залишився тільки невимовний сум і бажання спочити, лягти разом у домовину із своїм милим Грицем; там буде для неї спокій і згода. В другій частині монологу її охоплює жах: нібито украдено отруту — її порятунок.

Остання, восьма сцена — прихід Грицька, його смерть і божевілля Марусі.

Маруся під час зустрічі з Грицьком дуже зраділа — він прийшов таки! Маруся майже не слухає Грицька, її опанувала думка про смерть: „От зараз посидять трохи рядком і помруть".

Грицько випив всю отруту, не лишивши нічого Марусі. „А мені нема? Що ж це я одна останусь? Мені, мені дай половину... Пробі!.. Я не хочу зоставатись без його... Не хочу!“ — розгублено каже Маруся. Розум зовсім покинув її, і вона стиха, немов скривджена, говорить: „Устань! Устань! Не можна без мене! А як же рушники! Коли ж? Чого ти мовчиш? Було, було не ходити на вечорниці“... І тихо, тихо співає, а ще краще, щоб вона проговорила під музику: „Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці“...

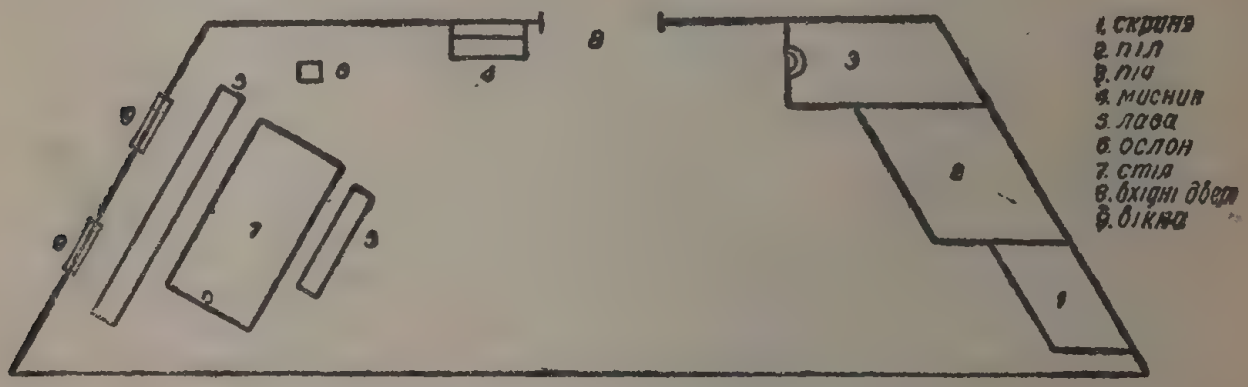

Схема декорації до п'ятої дії

Ми не радимо виконавиці ролі Марусі несамовито рвати на собі все, а потім з розпущеними косами кидатися до мертвого, як це говориться в ремарці автора. Ми радимо кінчати виставу на пісні Марусі, і не випускати на сцену Хому, щоб він зарізувався. Смерть Хоми до певної міри пом'якшує його злочин і, тим самим, послаблює соціальне звучання п'єси.

ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЙОВИХ ОСІБ

Переходимо до характеристики дійових осіб.

Вустя Шурай — мати Марусі, вдова, підстаркувата жінка. У автора вийшов прекрасний образ жінки-матері, селянки дореволюційного часу. У цій ролі

показали велику сценічну майстерність кращі артисти українського театру, як Затиркевич-Карпинська, Борисоглібська, Нікітіна, Ліницька і в останні роки свого життя — Заньковецька.

Автор дає багатющі фарби для створення певного художнього образу Вусті Шурай. В першій дії Вустя виявляє широкий розмах натури української жінки. Після щасливої розмови з матір'ю Грицька вона напідпитку повертається додому, але в неї так радісно на душі, що в хаті їй тісно, вона іде на вулицю і на всі груди співає пісень, сповнених радості за себе і за щастя своєї єдиної любимої дитини. Чим повніше і ширше буде показана радість матері, тим краще буде і для образу Вусті і для вистави.

В третій дії Вустя — в нужді і горі. Їх пограбовано, Маруся хвора. Тут Вустя інша — злидні і туга притиснули її, вона давно вже не співала, вона може зараз тільки жалітися й плакати. В третій дії завдання Вусті — передати біль і горе матері, яка страждає не так від злиднів, як від мук Марусі, які матір своїм чулим серцем відчуває.

В п'ятій дії Вустя зовсім прибита, вона бачить, як на її очах повільно руйнується здоров'я, краса і мозок її рідної дитини. Вустя добре знає, що причина тяжкої хвороби Марусі — це її нещасливе кохання, але вона не може врятувати свою дитину і вірить кожному, хто каже слово втіхи. Вустя Шурай — це прекрасний образ української жінки-матері, трудівниці з великим чулим серцем.

В гримі і костюмі треба показати зміни, які сталися в житті Вусті. В першій дії вона одягнена тепло і заможно, її обличчя пашить добрим рум'янцем від здоров'я і морозу. В рухах вона рішуча, в них багато життя і запалу. Танцює і співає, як молода.

В третій і п'ятій дії — це зовсім інша людина. Зодягнена бідно, неохайно. Горе і злидні наклали свій відбиток на її зовнішність: на голові з'явилась сивизна,

обличчя пожовкле, очі — сумні і червоні від сліз, рухи повільні і втомлені від надмірного лиха.

Маруся Шурай — дівчина 18 років. Це прекрасний художній образ молодої дівчини українського дореволюційного села. Маруся горда, весела, бадьора, дотепна і гостра на язик.

Автор малює її цілою гамою зворушливих фарб. Марусю люблять усі за її розум, красу і щире серце. Кожний парубок вважав би за велике щастя назвати її своєю нареченою. Маруся горда — це так. Вона щиро своїм палким серцем кохає Грицька, але вважає для себе за особисту образу першою підійти до Грицька, щоб порозумітися.

Вона і Грицько — характером подібні один до одного. Хома на це зважив і тому Маруся легко потрапила у розставлені ним тенета.

Велика артистка українського театру М. К. Заньковецька в ролі Марусі створила незабутній образ гордої, української дівчини. Роль Марусі була її найулюбленішою роллю.

Коли ми розбивали п'єсу на шматки, то приділили багато уваги розвиткові лінії поведінки Марусі; вона там чітко визначена. Для того, щоб образ Марусі був правдиво донесений до глядача, треба виконавиці цієї ролі в першу чергу бути на сцені щирою і простою. Треба уникати награвання і підкресленої афектації, особливо в сценах божевілля.

Наскрізна дія Марусі — її безмежна любов до Грицька і велика мука від почуття втрати коханого.

Її зовнішній вигляд: Маруся молода, красива дівчина, чорнява. Одягнена в першій дії гарно: в червоні чобітки, білу чумарку і плахту, на голові світла хустка, в косах багато стрічок.

В II дії вона в тому ж костюмі.

В III дії вона одягнена дуже просто, навіть бідно;

зустріла вона Грицька несподівано, а тому не одяглась по-святковому.

В IV дії одягнена краще, а в V дії вона у костюмі нареченої.

Грицько Шандура — парубок з козаків, підпанок. Грицькові не більше 23 років. Він гордий і ревнивий. Це неврівноважений і палкий парубок, по красі перший на селі. Гордість і ревнощі погубили його. Як тільки Хома кинув йому перший натяк про Марусю і Потапа, він уже вважає нижчим своєї гідності поговорити з Марусею і відразу починає ображати її. Маруся в другій дії каже про нього „а коли чоловік може з доброго дива, з великого чуда ламати все, не розпитавшись... то такого не слід і шанувати...“ У Грицька дійсно хитке серце, він любить Марусю і в той же час ладен завдати їй великої прикрості і муки через свої ревнощі. Грицько — парубок, який добре знає свою красу і силу впливу її на дівчат. З Галиною Шиньовою він поводиться грубо і зневажливо, вона потрібна йому тільки для того, щоб зробити неприємність і завдати болю Марусі. Коли глядач хоче, щоб Гриць і Маруся поєдналися, то це бажання виникає з любові і співчуття до Марусі, а не до Грицька. Гордість і самозакоханість Грицька викликатимуть у глядача неприємні до нього почуття.

Одягнений Грицько добре і зі смаком. В I дії в нього на голові смушкова сива шапка, на ногах добрі чоботи, одягнений в некритий кожух; на плечі накинута кирея. В другій дії в хаті він теплу одіж скидає і залишається в гарно вишиваній сорочці і широких синіх штанях.

В III, IV та V діях він одягнений по-літньому, на голові — солом'яний бриль, на плечах — сіра чумарка.

Обличчя молоде, красиве, маленькі чорні вуса, волосся на голові стрижене покришкою.

Хода у Грицька рівна і тверда, серед парубків він поводиться, як на цілу голову вищий за них.

Дарина — сестра Грицька і молочна сестра Марусі, 18 років. Дарина — тиха, скромна і чула дівчина. Вона ніжно і на все життя полюбила Потапа. Дарина — це художній образ тих людей, які живуть, люблять, страждають і роблять добро людям скромно, непомітно. Вона щиро захоплюється красою і розумом Марусі і вважає її першою і кращою дівчиною на селі.

Коли Марусю повинна грати артистка з нахилом до амплуа героїні, то Дарину повинна грати артистка, яка може дати теплий, ліричний образ.

В роботі над образом Дарини треба слідкувати за тим, щоб не впасти в одноманітний плаксивий тон. Дарина в першій сцені з дівчатами весела, бадьора і життєрадісна дівчина. В розмові з Марусею вона не втримала сльози, але через хвилину знов танцює і сміється. В третій дії, в розмові з тіткою Вустею, вона ховає своє горе і хоче полегшити муки старої.

Одягнена Дарина добре і з смаком, в костюм молодої заможної селянської дівчини. Тільки треба зважити, що на вечорницях в неї один костюм, а під час прання білизни вона одягнена в інший, простий, робочий костюм. У виборі костюму треба виходити із життьової правди. Вийде карикатурно, коли дівчина в стрічках і червоних чобітках пратиме білизну або поратиметься по хазяйству.

Хома. Аналізуючи п'єсу, ми багато зупинялися на характеристиці Хоми, а зараз ми висловимо тільки деякі міркування щодо його віку. Автор називає його підстаркуватим; це через бажання надати Хомі тільки чорних фарб: мовляв, підстаркуватий хоче взяти собі молоду красуню. На нашу думку, Хому не обов'язково треба робити підстаркуватим. Хай йому буде років 25, адже він ще парубок і ходить на вечорниці та на гулянки. Він може бути горбунем, потворою, бо про це часто нагадує текст п'єси.

Ми хочемо застерегти актора, який буде грати Хому,

від надання йому однієї раз на завжди зафіксованої пози злодія і негідника, щоб не вийшла схема замість образу.

Характерними для Хоми будуть: тиха, обережна хода, заховані, бігаючі і гострі, як голки, очі, тихий лагідний голос — коли він з ким розмовляє — і громовий — коли він наодинці.

Автор змалював Хому мелодраматичними фарбами. Але для збагачення цього образу й іншими фарбами, треба повно і щиро показати, що з нього іноді прориває ться світле, людське; це скарги на свою нещасну долю в I дії, страждання від невдачі в III дії, коли Маруся його назвала тільки братиком, і радість сподіваної перемоги у II дії.

Хома одягається добре, як заможна людина на селі. В I дії на ньому жовтий некритий кожух, обшитий сірим смушком, чорна смушкова шапка, чоботи. В III, IV, V дії він одягнений по-літньому, але добре: в чумарці, в чоботях, сукняних штанях, гарно вишиваній сорочці і новому гарному брилі.

Потап — парубок, одноліток Грицьків. В п'єсі на нього покладено менше навантаження і функції його більш обмежені, ніж у Грицька, але до роботи над роллю Потапа треба підходити з почуттям відповідальності за цілий ансамбль п'єси. Маруся під час відсутності Грицька трохи пожартувала з Потапом, і він нею захопився. Він знає перевагу над ним Грицька, і це його ще більше дратує. Грицько заможніший, кращий і розумніший за Потапа. Потап тому й бере з радістю ножа від Хоми. Він хоче ножем розчистити собі шлях до Марусі, не розуміючи того, що сам він — тільки зброя в руках Хоми. При зустрічі на вечорницях з Дариною він ховає свої очі від сорому, почуваючи свою провину перед дівчиною. Потапа згубила його гарячкуватість і легковажність.

Потап русявий, стрункий, одягнений простіше і бідніше за Грицька.

Галина Шиньова — дівчина з заможної сім'ї. Галина, як і Потап, є зброєю в руках Хоми, вона діє за вказівками Хоми. Галина вірить, що Грицько її дійсно полюбив, покинувши Марусю, і пишається своєю перемогою. Як донька заможних батьків, вона тримається серед дівчат трохи задиркувато, хвастаючись своїм багатством і успіхом у Грицька. Дівчата її за це недолюблюють; в III дії це треба показати.

Одягнена вона підкреслено пишно, що свідчить про її невисокий художній смак. Навіть в сцені на річці вона одягнена краще за всіх дівчат. Не треба її робити дурною і некрасивою; це буде помилкою. Галина — гарна дівчина, але, звичайно, не така красуня, як Маруся.

Дмитро — підпарубочий, що, мабуть, перший рік почав парубкувати. Дмитро — бідняк, але за короткий час парубкування своєю веселою вдачею він завоював любов парубоцької громади; без нього сумно на вечорницях, він задає тон своїми дотепами, піснями і танцями. Хоч у Дмитра немає грошей і шага, його ніколи не покидає веселий і життєрадісний настрій, Дмитро — прекрасний образ юнака з українського трудового народу. В українській драматургії є прекрасно зроблений образ Івана в п'єсі М. Л. Кропивницького „Дай серцю волю, заведе в неволю", який по праву можна назвати продовженням юнака Дмитра. Цю роль треба дати акторові, який володіє необхідними даними для створення образу Дмитра: молодістю, рухливістю, гарними голосовими даними.

Дмитро одягнений бідно. На ньому латана свитина, подерта шапка, чоботи перев'язані мотузкою, із подертих чобіт стирчить онуча. Влітку він також одягнений бідно, на ногах — постоли, а на голові — подертий солом'яний бриль.

Степанида — паніматка на вечорницях. Вона вже не молода, років під 40, жінка, яка бурхливо прожила свою молодість, чого вона й сама не приховує. Людина з нечистим сумлінням, яка ладна рідного батька продати за гроші. Одягається добре, хоче подобатися Хомі.

Баба-знахарка. Ми вже вище говорили, що це — агент Хоми. Для того, щоб вплинути на Марусю, треба одягнути бабу-знахарку в пошарпаний костюм старої селянки. Грим — спід очіпка вибиваються сиві пасма волосся.

Учасники масових сцен повинні мати якісь індивідуальні характерні особливості. Треба, щоб кожний учасник із групи дівчат і парубків створив для себе біографію дійової особи, яку він буде грати. Це зробить масові сцени колоритними, життєвішими, правдивими і впливовішими.

СКОРОЧЕННЯ П'ЄСИ

В I дії, щоб краще відтворити колорит веселої гулянки на ковзанці, треба масовку дівчат розбити на групи: 1) група дівчат, які спускаються на санках з гори; 2) група, яка закінчує снігову бабу, і 3) група, яка кидається сніжками. Тексту залишити якомога менше; подавати більше сміху і окремих вигуків, як-то: „Дорогу!" „Ага, влучила!" „Ой, ой!" „Ха-ха-ха!" і т. п. Чітко треба подавати текст зі слів Дмитра: „А хай вам грець... Піду краще до того гурту... Поможу дівчатам бабу качати..." Далі залишити текст без змін.

Коли трактувати Хому, як 25-літнього парубка, то треба фразу з його монологу в 3 сцені: „поки й сивизна вкинулась" — викреслити.

В II дії в 6 сцені ми радимо скоротити пісню, яку співає Грицько:

„Ой, ішов я вулицею, раз, раз".

Скорочення зробити, починаючи зі слів Грицька: „Давайте співати, а ну, дівчата, підтягайте" — до виходу Дмитра і його слів:

Дмитро (*вскочив в хату з собакою*). Ось, хлопці, дівчата ще свою колядку забули (*сміх*) і т. д.

В цій же дії в 7 сцені після слів Марусі: „А що ж ви, сестрички, поснули? Давайте танцювати, співати... мені так весело!" відразу починати танець; решту фраз до виходу Дмитра з барилом викреслити.

З танцем Маруся вирвалася тому, що вона бачить, як Грицько і Галина шепочуться і ніби сміються з неї.

В III дії в першій сцені замість співу соло Дарини „Ой, повій, повій" краще зробити так, щоб розмова проходила на фоні тихого співу хорової пісні дівчат.

В IV дії в 6-й сцені ми радили б викреслити дует Марусі і Грицька з хором. Відразу після слів Марусі: „Не втече, не втече!" (*Маруся захиталася і мало не впала; її серце не витримало, вона побачила, що Гриць після випитої чарки холодно відходить від неї, значить не любить її*), Хома підхоплює її і каже:

Хома. Марусю, рибонько, що з тобою?

Далі текст іде без змін.

У V дії ми радимо викреслити всю 9 сцену,— вихід і самогубство Хоми.

ЗМІСТ

Дія перша 5
Дія друга 34
Дія третя 57
Дія четверта 82
Дія п'ята 104

С. М. Ткаченко. Режисерські коментарі 121

Редактор А. Розін

М. П. Старицький
„Ой не ходи, Грицю,
та й на вечорниці“
(на украинском языке)

БФ-2036. Зам. 136. Тираж 20.000. Друк. арк $4^{5}/_{8}$.
Авт. арк. 4,3. В 1 друк. арк. 43.200 знаків.
Підписано до друку 13-III 1941 р.

Ціна 1 крб. 50 к. Папка 50 к.

Друкарня ім. Фрунзе, Харків, пров. Фрунзе, 6.

Якщо в цій книжці будуть дефекти, просимо повернути її для заміни на адрес: Харків, пров. Фрунзе, 6, друкарня ім. Фрунзе.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 059075496